

ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ

С. ПУШКИН НОМИДАГИ ТИЛ ВА АДАБИЕТ ИНСТИТУТИ

ҚОРАКЎЗ ОЙИМ
ГУЛРУҲ ПАРИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР «ФАН» НАШРИЕТИ

Т О Ш К Е Н Т • 1967

**Матназар бахши Жаббор ўғли ва Розия халфа
Матниёз қизи.**

Қоракўз ойим, Гулруҳ пари. Т., «Фан»
1967.

64 бет. (ЎзССР Фан. Акад. А. С. Пуш-
кин номидаги Тил ва адабиёт ин-ти).

Тиражи 60000.

I. Соавт.—загл.

Қоракўз айим, Гулруҳ пари, Дастаны.

ЎзI

СУЗ БОШИ

Китобхонларга тақдим этилаётган «Қорақўз ойим» ва «Гулруҳ пари» дostonлари Хоразмдан ёзиб олинган бўлиб, биринчи бор нашр этилмоқда.

«Қорақўз ойим» ўзбек, қозоқ, туркман ва қорақалпоқ халқлари орасида машҳур бўлган дostonлардан биридир. «Гулруҳ пари» эса Гўрўғли номи билан боғланган дostonлар туркумига мансуб бўлиб, айниқса, Хоразмда кенг тарқалган.

Хоразм жуда қадимдан дostonчилик ривож топган ўлкадир. Бу ерда традицион халқ дostonи икки йўл билан яратилган ва бизгача етиб келган.

Биринчидан, шоир ва бадеҳағўй бахшилар томонидан яратилган дostonлар бўлиб, улар оғиздан-оғизга ўтиб келган. Иккинчидан, кейинги даврларда дostonлар кўпроқ халфа ёхуд бахшилар томонидан китобий дostonлардан ўрганиш орқали яратилган. Бунда халфалар таланти ва қобилиятларига яраша китобий дostonлардан ёдлаб олиб (дoston текстининг тўла ёки энг характерли айрим парчасини), уни халқ ўртасида айтиб юрганлар.

Халфалар репертуаридаги асарларни ёзиб олиш, уларни ўрганиш натижасида Хоразмда тарқалган халқ дostonларининг кўпчилиги китобий дostonларга анча яқин, аниқроқ қилиб айтганда, китобий дostonларнинг ижодий вариантларидир, деган фикрни тасдиқламоқда.

Хоразмда тарқалган дostonларнинг Самарқанд ва Фарғона водийсида тарқалган дostonлардан маълум фарқи бор. Масалан, Самарқанд — Фарғонада тарқалган дostonларда текст асосий ўринни эгаллайди, ҳажми ҳам анча катта бўлади. Хоразмда тарқалган дostonлар эса ҳажман кичик-кичик бўлиб, текстга нисбатан музика биринчи ўринда туради. Шунинг учун ҳам Хоразм дostonла-

рини, бевосита куй билан тинглаш керак, шундагина уларнинг руҳи, ғоявий-маърифий ва бадий-эстетик таъсир қувватини тўлароқ тасаввур этиш мумкин бўлади. Хоразм дostonларининг тексти ҳам, куйи ҳам озарбайжон, айниқса туркман халқ дostonларига яқин туради. Бу табиийдир, чунки хоразм ва туркман халқлари бир-бирлари билан қадимдан сиёсий-иқтисодий ва маданий-маърифий алоқада бўлганлар. Бу дўстлик, ҳамкорлик, яқинлик оғзаки ижодда ўз ифодасини топган.

Ўзбек, туркман, озарбайжон ва бошқа халқлар орасида кенг тарқалган «Баҳром ва Гуландом», «Ошиқ Рариб ва Шоҳсанам», «Саёдхон ва Ҳамро», «Лайли ва Мажнун», «Тоҳир ва Зуҳра», «Бозиргон» каби дostonлар халқлар ўртасидаги маданий ҳамкорликнинг нақадар чуқур илдиз отганлигини кўрсатувчи фактлардан бирдир.

* * *

Хоразмда кенг тарқалган «Қоракўз ойм» дostonининг айрим вариантлари фольклористлар томонидан турли йилларда ёзиб олинди, Ўзбекистон ССР Фанлар академияси А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институти фольклор сектори архивида сақланмоқда. Биз ушбу нашрга 1962 йилда Матназар бахши Жаббор ўғлидан ёзиб олинган ва фольклор сектори архивида 1538-инвентарь билан сақланаётган дostonни танлаб олдик¹.

Дostonда хилма-хил мотив, халқчил ғоя ва ажойиб образлар бор.

...Дарақшо деган подшонинг фарзанди бўлмайдди. У фарзанд доғида куяди. Ниҳоят мамлакатни тарк этиб, номаълум томонга бош олиб кетмоқчи бўлганда тасолифан уч қизнинг суҳбати устидан чиқиб қолади. У кенжа қиз Қоракўз оймнинг «агар мени Дарақшо олса дунёда тенги йўқ бир ўғил ва бир қиз туғиб берардим» деганини эшитиб, унга уйланади. Қоракўз ойм ҳомиладор бўлади. Туғиш вақти яқинлашганда Дарақшо, «фарзанд

¹ Матназар бахши Жаббор ўғли 1906 йилда ҳозирги Хоразм области, Хазорасп район Ленин номи колхоз территориясида камбағал деҳқон оиласида туғилган. Матназар бахши машҳур қорақалпоқ жирови Қурбонбой Жировнинг шогирди бўлиб, унинг репертуарида кўпгина терма ва дostonлар бор.

йиғисини эшитиб, суюнганимдан ўлиб қоламан», деб шикорга кетади. Қорақўз ойим туғади. Қундошлар жодугар кампирни ёллаб, икки болани тоғу тошларга чиқариб ташлаб, «хотининг бир кучук билан бир мушук туғди» деб подшога хабар берадилар. Достондаги воқеалар ана шу асосда ривожлана боради.

Достон асосига кўпроқ фантастик эртакларда учрайдиган воқеалар, жодугар кампирларнинг маккорлиги, парилар ва уларнинг аждар, қуш ва аёл сингари турлитуман қиёфаларга кира олишлари, она-бола, ака-сингил ва ота-бола ўртасидаги муносабатлар билан аралашган ҳолда тасвирланиши сюжетнинг қизиқарли бўлишини таъминлаган.

«Қорақўз ойим» достони чуқур халқчил ғоя билан суғорилган. Унда инсон куч-қудрати улуғланади, меҳнатсеварлик, ростгўйлик, қаҳрамонлик, дўстлик, биродарлик ва ота-бола тутинишлик каби олижаноб инсоний фазилатлар, аёлларнинг қаҳрамонликлари мадҳ этилади, ҳаётдаги баъзи ярамас урф-одатлар, бойликка ҳирс қўйишлик, қаллоблик, фирибгарлик, ёлғончилик, туҳмат ва бўҳтон қораланади.

Достонда ижобий ҳамда салбий образларнинг бир бутун галереяси яратилган. Улар орасида хотин-қизлар, айниқса, Қорақўз ва Сафарёр образлари диққатга сазовордир.

Тўғри, юзаки қараганда, Қорақўз ойим эпизодик образга ўхшайди. Чунки у достоннинг дастлабки қисми ҳамда хотимасида бир-икки эпизоддагина тилга олинади, холос. Аммо достондаги воқеаларни диққат билан синчиклаб кузатган киши асарнинг бошидан охиригача меҳрибон ва мушфиқ она образи куйланганини сезмаслиги мумкин эмас.

Дарвоқе, достоннинг Қорақўз номи билан аталиши ҳам унинг асосий, ижобий қаҳрамонлардан эканлигини англайди. Қорақўз ойимда, биз аввало, самимий ва меҳрибон она образини кўрамиз. У мол-дунёга қизиқмайди, фақат инсонларча яшаш, оналик бурчини ҳалоллик билан адо этишни ўйлайди, холос.

Қорақўз ойим опаларининг таъна-надоматлари етмаганидек, кундошларнинг қаҳру ғазабига ҳам учрайди. Оқибатда жуда аянчли аҳволга тушиб қолади, икки нуридийдасидан тириклайин ажраб, чўли биёбонларда сарсон-саргардон бўлади.

Қоракўз ойим образида ҳақиқий оналарга хос бўлган энг яхши инсоний фазилатларнинг барчаси мужассам бўлган, дейиш мумкин.

Меҳрибонлик, фарзандга чексиз меҳр-муҳаббат, одамийлик, бардошлилик ва бошқа хислатлар шулар жумласидандир.

Қоракўз ойим образини тўлдирувчи образлардан бири — Сафарёрдир. Аммо дostonнинг иккинчи қисмида Сафарёр воқеаларни ҳаракатга келтирувчи, сюжет пухталигини таъминловчи образ даражасига кўтарилган.

Сафарёр характери сюжет ривожидида ўса боради. У жуда гўзал қиз бўлиб, шу билан бирга, ниҳоятда чиниққан, мақсад йўлида астойдил курашувчи довюрак ҳамдир. Буни оғасини излаб, танҳо ўзи узоқ сафарга отланишида, ваҳимали аждарлар, сеҳрли қушлар билан тўқнаш келганда уларни мардона енгишида кўриш мумкин. «Сафарёр... қора аждар изидан бориб, бор кучи билан қилич солди. Қора аждар ўлди», дейилади дostonда. Аждар халқ тушунчасида унча-мунча киши энга олмайдиган ниҳоятда баҳайбат ва даҳшатли махлуқдир. Аждарни енгиш учун баҳодир бўлиш керак. Сафарёр ана шундай фавқулодда баҳодирона кучга эга бўлган қаҳрамондир.

Қоракўз ойим билан Сафарёр образида ҳаётнинг аччиқ-чучугини тотган, ақл-идрокда, куч-қудратда эркаклардан қолишмайдиган хотин-қизларни кўрамыз.

Шуни айтиш керакки, «Қоракўз ойим» дostonида ҳар бир образнинг хоҳ салбий, хоҳ ижобий — ўз ўрни бор. Қаҳрамонлардаги ибрат бўларли ижобий фазилатлар, салбий типлардаги салбий кўринишларнинг гоҳ оддий, гоҳ муболағали қилиб тасвирланиши, асар сюжетининг бир бутунлиги ва изчиллиги, композицион қурилишнинг пухталиги, ортиқча образ ва эпизоднинг йўқлиги, конфликтнинг ҳаётийлиги ва ўткирлиги, хилма-хил приёмлар, бадий-тасвирий воситалар, образли ифодаларнинг кўплиги—«Қоракўз ойим» дostonининг бадийлигини оширган.

Дostonдаги мотивлар кўпчилик халқлар оғзаки ижодида учрайди. Бунда гап ўхшақ мотивларда эмас албатта, балки уларни қўллай олиш маҳоратидадир. Дostonчининг ютуғи, кўпинча, у ёки бу мотивни бадий жиҳатдан юксак даражада куйлаш билан ҳам белгиланади.

Матназар бахши халқ тилининг ранго-ранг бойликларидан фойдаланиб, юксак бадий асар ярата олган.

Тўпламга киритилган иккинчи дoston «Гулруҳ пари» — ҳажман унча катта бўлмаса-да, ғоявий халқчиллиги, бадий юксаклиги билан эътиборга лойиқ дostonлардандир.

Бу дoston ҳам Хоразмда кенг тарқалган. Унда юксак инсоний фазилатлардан бўлган дўстлик ва биродарлик, аёлларнинг ҳаётдаги ўрни ва ҳуқуқий тенглиги ҳақидаги орзу-умидлар акс этган. «Гулруҳ пари»нинг ёзиб олинган айрим вариантлари Ўзбекистон ССР Фанлар академияси А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтининг фольклор сектори архивида сақланмоқда¹.

Дoston, Оға Юнус пари «ёқасидан солиб, этагидан олиб» боқиб катта қилган Авазни уйлантиришга ҳаракат қилиш билан бошланади. Аммо, Така-Ёвмитда Авазга муносиб қиз йўқ. Гўрўғлининг боши қотади, ёрдамга унинг севикли ёри — Оға Юнус келади. У, Гуржистон юртида Авазга муносиб қиз борлигини айтади. Оға Юнуснинг маслаҳати билан Гўрўғли бир гуруҳ йигитларни Тойир кўса бошчилигида совчи қилиб юборади. Тил билмаслик, муомаладаги нўноқлик ва бошқа сабабларга кўра Тойир кўса Гулруҳни олиб кела олмайди, балки Лаккашонинг кишиларидан таёқ еб қайтади. Шундан кейин воқеа кучайиб, драматик ҳолатлар зўрая боради.

Дoston сюжетига уруш эмас — тинчлик, қотиллик эмас — одамийлик каби чуқур халқчил мотивлар асос қилиб олинган. Халқ характеридаги, халқ наздидаги мустаҳкам дўстлик ва биродарлик, ака-сингил, ота-бола тутинишлик мотиви «Гулруҳ пари» дostonида кенг акс этган.

Гўрўғлининг йигитлари Лаккашо кишилари томонидон ноҳақ ҳақоратланади. Бу—Гўрўғли учун ҳам ҳақорат. Ҳақоратга ғазаб билан жавоб бериш, яъни

¹ Ушбу нашрга 1949 йилда Розия халфа Матниёз қизидан ёзиб олинган дoston асос қилиб олинди. Хоразмда ном чиқарган санъаткор халфалардан бири Розия Матниёз қизи 1889 йилда Хазорас районинда туғилган. Розия халфа репертуарида «Бозиргон», «Гулруҳ пари», «Шобаҳром», «Ғариб — ошиқ», «Завриё», «Юсуф Аҳмад» ва бошқа традицион дostonлар бўлган. Розия Матниёз қизи 1951 йилда вафот этган.

уларнинг жазосини бериш керак. Буни Гўрўглининг қаҳрамонона характери ҳам, иззат-нафси ҳақоратланган йигитлар ҳам талаб қилади. Аммо Гўрўгли ўзини босиб олади, қонли йўлдан эмас, балки тинчлик йўлидан боради.

Гўрўгли ўзи танлаб олган дўстлик йўлидан қайтмайди. Шу йўлдан бориб, Сангсор боғбон билан ота-бола, Хубнишон билан ака-сингил тутинади. Бу дўстлик Гулруҳ парини қўлга киритишда жуда қўл келади.

Шунинг учун ҳам Гўрўгли ўз юртига қайтиш олдида Сангсор бобо билан Хубнишонга миннатдорлик билдирар экан:

Соғинсанг бор Чамбил эла,
Боғлари тўладир гула,
Гўрўглибек хизматишга,
То ўлгунча тайёр энди,—

дейди.

Достон дўстлик тантанаси билан якунланади. Гўрўгли билан Лаккашо ўртасидаги душманлик, адоват ва хусумат ўрнини биродарлик олади. «Гўрўгли отдан тушиб, — дейилади достон хотимасида, — Лаккашoga салом берди, Лаккашо ҳам отдан тушиб Гўрўгли билан кўришиб, кўнглидаги гиналарни унутди. Буларнинг кўришиб-сўрашганларини кўриб турган икки томоннинг одамлари ҳам шод бўлиб, ҳаммалари бир-бирлари билан кўришадилар, яна тўйга тўй қўшилиб, вақт хушлик билан... мурод-мақсадга етдилар».

Демак, дўстлик ва биродарлик ҳар қандай мушкул ва қийинчиликни ҳал қилишда қудратли воситадир. «Гулруҳ пари» достонидан англашиладиган асосий ғоя ана шу!

Достонни ўқир эканмиз, биринчи навбатда Гўрўгли, Юнус пари ва Гулруҳ пари образлари кўзга ташланади.

Гўрўгли, юқорида кўриб ўтган фазилатлардан ташқари, меҳрибон ва жонкуяр ота, эл ва юрт қадрига етувчи адолатли ҳукмдор, аёлларга ҳурмат ва садоқат билан қаровчи инсон сифатида тасвирланган бўлса, Оға Юнус маслаҳатгўй ёр, ғамхўр она образидир.

Гулруҳ образи ҳам ўзининг жозибадорлиги билан кўзга ташланиб туради. У жуда ақлли ва доно қиз. Буни Чамбилга олиб келинганда Авазга тегишга дарров кўна қолмай, унинг мард ва одамийлигини синамоқчи бўлиб,

шарт қўйишида, Гўрўғли билан отасининг дўстлашуви йўлида астойдил ҳаракат қилишида кўриш мумкин.

«Гулруҳ пари» достони бадий хусусиятлари билан ҳам диққатга сазовордир. Қаҳрамонлар характери воқеалар, кутилмаган ситуациялар, драматик ҳолатлар жараёнида очила боради. Уларнинг ўй-фикрлари, руҳий ҳолатлари, баъзан лирик чекинишлар орқали ҳам берилдики, бундай ўринларда образнинг ички дунёсини очишга ҳам ҳаракат қилинганлиги англашилади.

«Гулруҳ пари» достонида хилма-хил бадий тасвирий воситалар, поэтик ифодалар кўплаб учрайди. Ажойиб фантастик тасвирларнинг реал ҳаётдан олинган лавҳалар билан қўшилиб кетиши, деҳқончилик, чорвачилик ва этнографияга оид баъзи маълумотларнинг учраши — достоннинг тарихий-маърифий ва бадий-эстетик қимматини оширган. «Гулруҳ пари» достонининг ўқувчини жалб этувчи томонларидан яна бири унинг муסיқийлигидир.

Шундай қилиб, қўлингиздаги «Қоракўз ойим», «Гулруҳ пари» достонлари қатор халқчил мотивлар билангина эмас, балки бадий жиҳатдан ҳам завқ берувчи асарлардир.

*Малик Муродов,
Насрулло Сабуров.*

ҚОРАКЎЗ ОЙИМ

Дутор чалиб айтайми,
Танбур чалиб айтайми,
Дутор, танбур ёқмаса
Рубоб чалиб айтайми?
Тўхтамишдан айтайми,
Гўрўғлидан айтайми,
Бир-биридан мард, чаққон
Эр ўғлидан айтайми?
Юсуф билан Аҳмадбек,
Оға-ини ёр бўлган,
Зиндонларда ётганда,
Бир кўришга зор бўлган.
Юсуф учун Зулайҳо
Яқо йиртиб хор бўлган
Ёқуб қирқ йил кўз тутиб,
Дунё — олам тор бўлган.
Али билан Валилар
Мард йигитга ёр бўлган,
Қирқ чилтонлар ҳамиша,
Яхшига мадор бўлган.
Эртақлардан айтайми,
Ёлғонлардан айтайми?
Марду-майдон курашда
Улганлардан айтайми?

Шорёр билан Сафарёр,
Бир подшонинг фарзанди
Йигирма йил йиғлаган
Қоракўзнинг дилбанди,
Боғбонлардан айтайми?
Соғбонлардан айтайми?

Қадим айёмда ўтган Дарапшо деган бир шоҳ, етти йиллар чамаси Авлиёга борган, сиғинган, фарзанди бўлмаган.

Шундай қилиб, Дарапшо подшонинг фарзанди йўқ эди. Улкан давлати ўлса эгасиз, кулбаси ўринсиз, дунё кўзига тор, фарзандга зор эди. Ёши қирқдан ошган эди. Қирқ хотини бор, ҳаммаси турган айёр эди. Бирин-бирин хотинларини талоқ қилиб, охири тўққиз хотини қолди. Тўққиз хотини тўққиз мамлакат подшосидан тушган гулчеҳра қизлар, ширин сўзлар эди, лекин тўққизи ҳам ўта кетган шум — айёр эди, ёмон ишга тайёр эди. Бир куни кечаси подшо ҳеч кимга билдирмай мамлакатни тарк этиб, қайси бир шаҳарга кетмоқ истади. Эгнига йиртиқ чопон, қўлига ҳасса олиб, саҳар билан йўлга тушди. Салқин билан йўл юрди, Ражаб Мадрим¹ айтганидай, соғим билан йўл юрди, боравериб узоқда бир равшанга кўзи тушиб: «Бу уйнинг одами тонгда чироқ ёқиб, нима қилиб ўтирган экан?— деб, тўғри ўша ерга борди. Аста ойнадан ичкарига қаради, кўзи уч қизга тушди. Қизларнинг бири ой деса юзи, кун деса кўзи, гул деса ўзи, келишган қадди-қомати, ўн саккиз ўрим сочи бўйнидан ошиб белига чулғанган, ёши йигирма иккиларда, икки кичик сингилларига бир нималарни деб турибди:

Дарапшо мени олса,
Олиб қўйнига солса,
Дунёда энг тенги йўқ,
Давлатманд қилар эдим.
Шу давлат соясида,
Умримни сураб эдим,
Сизларни каниз қилиб,
Давронлар сураб эдим.
Дунёда бемашаққат,
Умрлар сураб эдим.

Катта опасининг пешанасини аста силаб, ўртанчаси шундай деди:

Дарапшо мени олса,
Олиб қўйнига солса
Отига ҳам ўзига,
Бир арпа донасида,

¹ Ражаб Мадрим — Ҳазорасп районида уста эртакчи, дoston ёзиб олинаётганда шу эртакчининг «Соғим билан йўл юрди» жумласини бахши ўз достонига киритди (Н. С.).

Ем қилиб берар эдим.
Ҳаммани шу илм билан,
Ҳайратга солар эдим.
Сўнг давлату аркида
Давронлар сураар эдим.
Кичик шу сингилчамни,
Опажоним ҳам сени,
Канизак қилар эдим,
Армонсиз бўлар эдим.

Бу сўзларни ойнакдан қулоқ солиб турган Дарапшо эшитиб, лабини тишлаб, қизга тикилиб қараб турди: қизнинг юзида гул ўйнар, кўзи мисли икки чўлпон юлдуз, яноғидаги холи юзига ярашган, кўчага чиқса ҳамма «менинг ёрим бўлса» деб қарашган, санам қиз, ёши йигирмаларда.

Катта ва ўртанча опаларининг сўзини тинглаб, жилмайиб ўтирган, қошлари бурамали, кўзлари сурмали, оппоққина, тўладан келган хушбичим қиз, икки опасига қараб кулиб қўйди. Шунда катта опаси айтди:

— Биз бир нарсани ҳавас қилсак сен нега куласан?

— Мен кулмай, ким кулсин, опажонлар? Дарапшо подшога давлат, арпа керак бўлса, кўзидан ёш ўрнига қон тўкиб, йиғлаб, тарки дунё қилмас эди. Дарапшонинг бирдан-бир орзуси бор: у ҳам бўлса фарзанд кўриш. Ундаги фарзанд доғи бағрини эзган, хотин олишдан безган, ўларини сезган. Агар ақлларингиз бўлганда эди, мана бундай қўшиқ айтган бўлар эдингиз:

Дарапшо мени олса,
Олиб қўйнига солса,
Дунёда икки бўлса,
Бириси ўзим деган,
Бир менинг сўзим деган,
Олтидан кокили бор,
Бир ўғил билан бир қиз,
Бир ой, бири қундуз,
Ўғили зар кокилли,
Қизи кумуш кокилли
Икки фарзанд туғардим.
Дарапшо подшо билан
Давронда бўлар эдим.

Бу сўзни эшитган Дарапшо кичик қизга ошиқ бўлиб, унинг гулдек очилган юзларига сингиб-сингиб қараб тонгни оттирди. Кичик сингилларининг сўзини эшитган опалари айтди:

— Жувонмарг, сен кўп балони биласан, агар фарзанд деганингни Дарапшо эшитса, одам юбориб, дарров сени саройга олдириб кетади. Яхшиси бу гапимизни биров эшитмасин, ҳар куни тонггача ухламай бундай вайсашларимизни бугундан бошлаб ташлайлик. Қани, энди ётиб ухлайлик, ҳадемай тонг ҳам отиб қолади. Шунда кенжа сингил опаларига қараб шундай деди:

— Опалар, менинг кўнглимга бир ваҳима тушди. Шу бугун мени бирор жойга йўқотиб қўймасангиз эди. Кўзларимга Дарапшо подшо кўриниб кетди. У мисоли ойнамиздан қараб, гапларимизни эшитиб тургандай бўлди. Войбўй, қайданам бу гапларни айтдим-а, деб кенжа қиз бошини такяга¹ қўйиб ухлашга ётди.

Тонгни оқартиб, Дарапшо подшо ҳам тахтига кайфи чоғ бўлиб қайтди, подшонинг бугунги — кеча қилган ишидан инсу-жинсларнинг ҳам хабари бўлмади. Ҳамма амалдору беклар, тўралару элат оғалари, қозилару муллалар саройга келиб, подшога эрталабки салом берар эканлар, подшо уларга қараб, шундай деди:

— Амалдорлар, фалон жойда бир ҳовли бор. Шу ҳовлида уч опа-сингил бор, шуларни тахти равонга солиб, бч ерга келтиринглар. Подшонинг бу сўзини эшитиб, маҳрамлар қўл қовуштирдилар, янгалар турли-туман кийимлар тайёрладилар, барча амалдорлар подшони янги келин билан қутлиморак²лашга ҳозир турдилар. Орадан бир фурсат ўтар-ўтмас, уч гул бунёд бўлгандай подшонинг олдида уч қиз таъзим қилиб турди. Шунда Дарапшо қизларга қараб:

— Кечаси тонг отгунча айтган қўшиқларингизни яна бир бошдан айтинглар,— деди. Опа-сингиллар ҳайрон бўлишиб, бир-бирига қарашди. Бу қарашларида «Подшо сўзларимизни эшитган экан, кичик синглимизнинг айтгани келди» деган маъно бор эди. Каттаси ва ўртанча опаси қўшиқларини айтиб бўлгандан кейин навбат кичикка келди.

— Подшоҳим, мен опамларга қўшиқ айтишни ўргатганман, ўзим орзу қилмаганман,— деди.

¹ Такяга — ёстиқча.

² Қутлиморак — табриклаш.

— Отингни айт, роса ақл билан ювилган ўхшайсан,— деди Дарапшо.

— Отим Қоракўз, тентак бўлмасам катталарга қўшиқ ўргатмаган бўлардим,— деб жавоб қайтарди Қоракўз.

Дарапшо айтди: — Кўнглинг нима истаса шуни қил, сенга менинг кўнглим кетди. Сендан бошқа менинг дилимни англаган ҳеч бир қизни эшитмадим. Кеча ўргатган бўлсанг, бугун юрак билан айт.

Қоракўз ойимнинг подшога раҳми келиб айтди:

Мени Дарапшо олса,
Олиб қўйнига солса.
Дунёда икки бўлса
Бирини ўзимман деган
Бир ўғил билан бир қиз
Туғиб берардим шоҳга.

Бу сўзни даргоҳ уламо, қозикалонлари эшитиб, подшога бош эгиб турдилар. Дарапшо фармон берди: — Қирқ кечаю — қирқ кундуз тўй берилсин, Қоракўз даргоҳимнинг маликаси бўлсин, қирқ мулла никоҳ қилиб, мен билан ойимни қовиштирайсин. Тўққиз хотиним ҳам шу Қоракўз ойимнинг канизи бўлиб, унинг хизматини адо этсин.

Тўй ўтди. Биринчи кечасидан Қоракўз ойим ҳомиладор бўлди. Буни кўрган тўққиз кундошнинг кун сайин алами зиёда бўлиб, кўрарга кўзи, эшитарга қулоғи қолмади. Турли-туман ҳийла ишлатсалар ҳам, ҳеч нарсани уддалай олмадилар.

Эндиги гапни Дарапшодан эшитинг:

Дарапшо Қоракўз ойимнинг бўйида борлигини билиб, боши осмонга етди. Қоракўз ойимни ёнидан бир соат нари юбормай, вақти келса хизматини ҳам қилиб, икки кўнгил бир бўлиб, саккиз ойни кечирдилар. Бир куни Дарапшо Қоракўз ойимга қараб: — Мен умримда фарзанд юзини кўрмаганман. Агар фарзанд туғилган куни бўлсам, йиғисини эшитиб, юрагим ёрилиб ўламан, яхшиси мен шикорга кетай, туғилгандан кейин менинг олдимга суюнчига борарлар, суюнчини оларлар, кейин мен келиб тўй-томоша бериб, фарзандимни кўрарман, қўлимга¹ олиб севарман. Яхшиси эртароқ шикорга кетайин, — деб, қирқ навқару вазирини олиб, шикорга равона бўлди. Қоракўз

¹ Қўлёзмада «алимга» ёзилган.

ойим бир неча канизлари билан Дарапшони шикорға узатиб қолди. Кунлар ўтди, Қоракўз ойимнинг туғар вақти етди. Қоракўз сйим ўйлади: «Менинг ҳеч кимим йўқ, кундошларим кўролмайди, опаларим ёвдан баттар бўлиб, мени кўрарга кўзлари йўқ. Мен бир яхшигина кампирни топиб, энага қилсам», деб кампирларга ўхшаб, бошига оқ такана¹ ўраб эгнига кампирлар киядиган кўк кўйлак кийиб, кўчама-кўча кета берди. Шу элатда бир мастон кампир бор эди. Бу мастон етти осмонни еб, ерга тушиб, ернинг ҳам неча парчасини еган, ҳамма яхшилар бу мастоннан² куйган эди.

Бахтнинг тарсаки шаппот урганиданми, Қоракўз ойимга бу мастон учраб, бир сўз деб турибди:

Кийганинг кампирларнинг либоси,
Хуснингга кетади юртнинг ҳаваси,
Жонингдан ўргилсин мастон момоси,
Ой юзли қизгинам, кимни йўқладинг?

Юрагингда зардоб бора ўхшийди,
Кўзларинг бировга зора³ ўхшийди,
Кўкрагингда ғаминг бора ўхшийди,
Ой юзли қизгинам, кимни йўқладинг?

Такана ўрабсан зар кокилинга,
Ой юзинг мангзайди баҳор гулина,
Мусофир ўхшийсан мастон элина⁴,
Ой юзли қизгинам, кимни йўқладинг?

Кўзларингда чўлпон юлдуз ярқирар,
Юзларингда гуллар акси барқ урар,
Мастон момонг аҳволинг сўраб турар,
Ой юзли қизгинам, кимни йўқладинг?

Мастон кампирга Қоракўз ойим ҳам бир сўз деди:

Момо, менинг аҳволимни сўрасанг,
Либосим кампирдир, ўзим ёш жувон,

¹ Оқ такана — дока рўмол.

² Ҳазорасида «дан» қўшимчаси ўрнига «нан» кўпроқ қўлланилади. Бу ерда «Мастондан».

³ «га» ўрнига «а» қўлланган «зорга».

⁴ Элина — менинг элимга маъносида.

Қишининг юртинда кимсасиздирман,
Юрагимда ғам-ғуссалар минг алвон.

Момо, менга сингиб-сингиб қарайсан,
Момом десам не кунимга ярайсан?
Хизматимни бажо қилсанг вақтинча,
То ўлгунча зари-кимхоб ўрайсан.

Мен бўламан Дарапшонинг хотини,
Эшит, момо, Қоракўзнинг додини,
Тўққиз кундош — тўққиз душмандан ортиқ,
Омон сақла Дарапшо зурёдини.

Қоракўз ойимнинг сўзи мастонга сариёғдай ёқди.
Бўйингдан, жонингдан, деб Қоракўз ойимнинг атрофида
парвона бўлиб айланаверди. Охири мақсадни тушуниб,
кампир деди:

— Агар мақсадинг мени бўлажак болаларга энага
қилмоқ бўлса, жоним билан амрингни бажо қилганим
бўлсин. Мен кўп биламан, умримда сочимнинг толи каби
саноқсиз хотинларнинг ишини қилганман. Кўп болалар-
нинг онаси бўлганман. Қўлимдан келмайдиган аломат¹
йўқ, сенга қарши чиқсалар уларга саломат йўқ, юр бо-
лам, олдинга олибми, солибми уйингга элт, тўққиз кун-
дошнинг бети қурсин, уларни худо урсин. Юр болам,
юр, — деб мастон Қоракўз билан даргоҳга келдилар.
Эндиги гапни тўққиз кундошдан эшитинг.

Алами ичига тушган, доғи юзига чиққан тўққиз кун-
дош жам бўлиб, маслаҳатга киришдилар. Бу гапни кат-
тасидан кичиги бир тану бир жон бўлиб эшитиб, Қора-
кўзга қаст қилиб, шундай қарорга келдилар.

Гапни биринчи бўлиб, катта кундош бошлаб, шуларни
айтди:

— Мастонни алдаб ишга соламиз, унга истаганича
зар берамиз, болалар туғилган куниси бизга берсин, бо-
лаларнинг ўрнига бир кучук-пучук топиб унга берсин.
Бу гап ҳаммасига маъқул бўлди. Шу кечаси Қоракўз
ойим ҳам дардидан енгиллашди. Мастон кампир ҳеч
кимни болалар туғилган хонага киритмади, кундошлари-
ни йўлатмади, иш қилиб, ёмон ниятларини ерга кўмиб,

¹ Аломат — ҳунар, иш демоқчи.

Қоракўз ойимга яхшигина хизмат қилиш билан бир умр шу ернинг энг доноси бўлиб яшамоқчи эди. Аммо, тўққиз кундошнинг ҳар бири бир халтадан танга билан Мастон кампир ўтарлигида туриб:

Жингир-жингир тангалар,
Чиқиб қаранг янгалар,
Олтин-кумуш бизда бор,
Керак бўлса чиқиб ол,

деб қўшиқ айтдилар.

Кампир қурғурнинг бу «жангир-жунгирлар»га кўнгли кетиб, шумлиги қўзғаб, ҳар бирига бир қараб турган эди, тўққиз кундошнинг энг кичиги минг мақому минг жилва билан товланаверди.

Шунда кампир айтди:

— Мен йигит бўлмасам, бунча ноз қиласан?

— Сенга эмас, мана бу олтину кумушларга ноз қилаётирман, эшит момо, деб кичик кундош ўйинга тушиб, қўшиқ бошлади:

Жоним момо, жон момо,
Қизлардан жонон момо,
Тўққиз пари ичинда,
Қани бўлсанг хон момо.
Тўққиз халта олтин бор,
Керак бўлса ҳозир ол!
Қоракўзда нима бор,
Керак бўлса биздан ол!

Мастон кампир жаранг-журинг тангаларни кўриб, қўзи хонасидан чиқиб, яхшилик иморатини йиқиб, тўққиз кундошнинг ўртасига тушиб, ўйнаб, қўшиқ айтаверди:

Кампир бўлсам¹ қиздайман,
Сочим оқсам² сиздайман,
Тангаларни кўпроқ тўк,
Бой бўлмоқни истайман.

Палов оши ёқмайди,
Момонг маржон тақмайди,
Минг тилладан кам берсанг,

¹ Бўлсам — бўлсам ҳам.

² Оқсам — сочим оқ бўлса ҳам...

Қилиқларинг ёқмайди,
Қайрилиб ҳам боқмайди.

Шундай қилиб, Мاستон кампир, тўққиз кундош бир бўлиб тилга кирдилар. Мاستон ҳар қайсисидан бир халтадан тўққиз халта олтин олди. «Ишни қандай саранжом қиламиз», деб ўйлана-ўйлана ўтирдилар.

Саккиз йилдан бери катта кундошнинг ишини қилиб, ўтинини ёриб, сувини ташиб, чилимини солиб, олди-бердисини қилиб юрган бир йигит бор эди. Бу йигитнинг оди¹ Тангриқул эди. Ўзи ҳам пул деса жон бериб юрган, иш қил деса жон аяб юрган кал эди.

Катта кундош шуни² олдига чақариб айтди: — Сен бугун тонг маҳали кичкина бека дарвозаси олдига бир отни эгарлаб, хуржуни билан ташлаб келасан. Хуржуннинг ҳар ярмига ярим хуржундан танга соласан, буни мен бераман. Кейин Мاستон момонг бир нарса чиқариб беради, берган нарсани хуржуннинг икки кўзига солиб, даштга олиб бориб зум³ қиласан ва шу билан ўзинг ҳам қайтиб келмайсан. Истаган шаҳрингга бориб яшайверасан. Ўзинг билан олган танганг бир умрингга етади,— деди.

Бу гапларни диққат билан тинглаб турган Тангриқули: — Яхши,— деди.

Шундай қилиб, чақалоқлар тақдири ёмонлар қўлига тушиб, Қоракўзга тўққиз кундош, бир мاستон кампир душман бўлиб, қасд қилиб, тонг чоғида Тангриқули отни эгарлаб дарвозага келтирди.

Тангриқул отнинг устида Мастон кампир чиқариб берадиган нарсани кутиб турибди.

Мастон кампир ҳам мушукнинг янги туғилган икки боласини топиб, Қоракўз ойим ётган уйга олиб кириб, Қоракўз ойимнинг бурнига уч кунлик беҳуш қиладиган дорини бериб, унинг бағридан икки норасидани⁴ юлиб, Тангриқулга чиқариб берди.

Тангриқул ҳам болаларни хуржуннинг икки кўзига солиб, отини чоптириб кета берди.

Эндиги гапни Қоракўз ойимдан эшитинг:

¹ Оди — исми.

² Шуни — Тангриқулни.

³ Зум — йўқ қилиш.

⁴ Норасида — гўдак.

Мастон кампир берган доридан Қоракўз ойим уч кундан сўнг уйғонди. Қоракўз ойим қараса, қўйнида икки пишик¹ боласи миёвлаб ётибди. Буни кўриб, жон ҳолатда сакраб ўрнидан туриб, дод-фарёд қилди. Бунинг дод-фарёдига тўққиз кундош ҳам етиб келиб, Қоракўз ойимнинг теварак-атрофини айланавердилар.

— Менинг болаларим қани? — деб юз-кўзини тирнаб, жигарини пора қилиб йиғласа, тўққиз кундоши бирдан бақириб-чақириб: — Сенинг ёнингга ким кирибди? Беор. Туғганинг шудир дағин?² — деб уни ура бошладилар.

Яна бири:— Уйнашинг Тангриқул оқшом хонангда юрган эдику, ўзинг бир бало қилгансан, — деди. Йиғилган одамлар қайси бирининг гапига қулоқ солишни билмай, бири ундай, бири бундай деб, охири тўққиз кундошнинг гапи ўткирлик қилди. Қоракўз ойимни уйдан ҳайдаб чиқариб, Дарапшо подшога «Хотининг бузуқ экан, пишик туғди, сўнг ўйнаши билан кечаси отингни, пулингни олиб, юртдан қочиб кетди» — деб хатни ёзиб, чопар билан юбориб, ўзлари бўлса Мастон кампирни ёнларига олиб, завқ қилиб, давронни қайтадан бошлаб ётавердилар.

Буларни кайфу сафода қўйиб, эндиги гапни Тангриқулдан эшитамиз:

Тангриқул бир майдон от чоптириб, болаларни бир янтоқзорга ташлаб, ўлдирмоқчи бўлди. Шунда янтоқзор тилга кириб, унга шундай деди:

Ёмонликни бошлама,
Норастани ташлама,
Ёмон йўлдан ҳазар қил³,
Ўзга ерга гузар қил⁴
Ёмонлигинг бошласанг,
Болаларни ташласанг,
Танингни пора қилиб,
Сийнангни яра қилиб,
Ҳолинг хароб этарман,
Қушларга ем этарман.

Тангриқул чангалзордан чиққан бу овозни эшитиб, олотос⁵ қочди. Болаларни яна хуржунга солиб, отини

¹ Пишик — мушук.

² Шудир дағин — шу сенинг туққанларинг.

³ Ҳазар қил — уял.

⁴ Гузар қил — кет.

⁵ Олотос — нари-бери қарамай, тезда.

қувганича бир дарёнинг бўйига борди. Болаларни хур-жундан энди чиқариб, дарёга отмоқчи бўлганда оқиб турган Жайхун* дарёдан овоз келди;

Болаларни хор этма,
Онасини зор этма,
Улдиришни ўйлама,
Гўдакларни қийнама,
Ёмонликни бошлама,
Бошлаб кўзинг ёшлама,
Агар сўзим тутмасанг,
Ўз йўлингга кетмасанг,
Тошиб-жўшиб ютарман,
Ҳолинг хароб этарман.

Бу ердан ҳам Тангриқул олотос қочди. Гўдакларни не ерга қўярини билмай хуноб бўлиб, йиғлай берди. Яна қайтиб онасига топшираман, деб ўйлади. Лекин ўйлаб-ўйлаб яна ўйидан қайтиб, бир тоғнинг устига чиқиб, гўдакларни тоғнинг устига ташлаб кетмоқчи бўлди. Шу чоғ¹ тоғдан нидо келди:

Болаларни ташлама,
Ташлаб кўзинг ёшлама,
Ёмонликни бошлама.
Ёмон йўлда зиён² бор,
Заҳарли кўп илон бор,
Сени шунга берарман,
Қилмишингни кўрарман,
Қайт бу ёмон йўлингдан,
Бундан катта йўлга чиқ,
Нораста болаларни,
Икки йўлнинг бандида,
Сийлаб-сийпаб қўйиб кет,
Олтинларни уюб кет.
Шунда сенга зиён йўқ,
Шунда қорнинг бўлар тўқ.

Бу сўзларни эшитиб, Тангриқул отини катта йўлга ҳайдаб борди. Қараса икки йўлнинг банди экан. Болалар-

* Жайхун — Араблар Амударёни Жайхун дарё деб аташган, бу ном VII асрдан бери Хоразмда бор.

¹ Шу чоғ — ўша он.

² Зиён — зарар, хавф.

ни шу йўлнинг бандига авайлаб қўйиб, хуржундаги олтинларни ҳам ақли шошганидан гўдакларнинг ёнига уюб, ўзи боши оққан тарафга қараб кетаверди.

Энди гапни Қоракўз ойимдан эшитинг: Қоракўз ойим шу элдан қувилиб, икки боласи фироқи билан танида ўт чақнаб, «Дод-бедод, менинг норасидаларим, худо сизларни хавф-хатардан омон сақласин»,—деб боши оққан тарафга кетди. Бориб-бориб бир ерга йиқилди. Бу бир чўпоннинг қўй боқиб юрадиган яйлови экан. Қоракўз ойим шу ерда беҳуш ётиб қолди. Чўпон бобо бир вақт келаётиб, кўзи ерга бағрини бериб ётган аёлга тушиб, ёнига борди. Қараса, юзи саргайган, бағри тилинган бир ёш жувон. Дарҳол бошини кўтариб, Қоракўз ойимни ҳушига келтирди. Қоракўз ойим ҳушига келиб бобонни кўриб аввал қўрқди. Кейин:

— Бобо, мен кимсасиз қолдим, раймингиз келсин, қизингиз бўлайин,— деди.

— Қизим бўлсанг қизим бўла қол, бир қизим бор, сен билан икки бўлади,— деди бобо. Қоракўз ойим чўпон билан ота-бола тутиниб, бошидан ўтганларни бирма-бир айтиб турган экан:

Болаларимдан ман жудо деб йиғлиман,
Ҳасратида ман адо деб йиғлиман,
Қани бир кўрсам икки қўзимни шу маҳал.
Қилгайман жоним фидо деб йиғлиман.
Айрилиб сийнам, яро, икки болам,
Бириси қандим, бири боғим, лолам,

Бу аламлар бор экан бошимда, бобо,
Жоним олсин худо деб йиғлиман.
Ўз уйимда хон эдим, шодмон эдим,
Икки опам олдида беармон эдим,
Кўрганларимнинг барига дармон эдим,
Шодлигимдан бўлдим жудо деб йиғлиман.

Райм этиб қўлинг чўзсанг, бобо,
Бошими сийпаб, бўтам десанг, бобо,
Икки фарзандим тирик қолган бўса¹,
Изласанг, фарзанд этиб олсанг, бобо.

Қоракўз ойимни бобо уйига олиб бориб, қизи билан таништирди. Қизига айтди: — Бу сенга опа бўлсин ик-

¹ Бўса — бўлса.

ковларингиз опа-ука² булио юраверинг, део, оооо яна уз ишига кетаверди. Қоракўз ойим келган кунидан бошлаб хонага ёруғлик киргандай бўлиб, ҳамма жойлари озода бўлди. Бу иккиси туғишмаса ҳам туғишгандан зиёда, опасингиллар бўлиб, умр кечираверсинлар.

Гапни Дарапшодан эшитинг: Дарапшо ов-овлаб юриб, узоқдан чопарни кўриб қолди. Кўнглида: «Менинг фарзандим бўлгандир, менга суюнчига келаётгандир»— деб севиниб, чопарни қарши олди. Чопар йиғлаб эшитганларини сўзлади. Дарапшо катта хотини ёзган қоғозни ўқиб, бир алами юз бўлиб, шод кунлари мотамга айланиб, даргоҳига йўл олди. Даргоҳга келса на Қоракўз, на фарзандларини кўрмай, бошини қуйи солиб, дунёдан безиб, охири бағрини ерга бериб ётаверди. Дарапшонинг бу аҳволини кўрган катта-кичик амалдорлар хун йиғлаб, охири подшонинг ройини³ Қоракўздан совутдилар. Дарапшо яна фарзанд доғи билан умрини ўтказаверди. Тўққиз кундош ҳам ўз кунларига шод бўлиб юравердилар. Мастон кампир қиларини қилиб, майча эшакка⁴ тарс миниб, элда мастонлигини қилиб, эшакнинг устида ашулани чингитиб юрибди:

Тўққиз ғорнинг ўниман
Их эшагим, их-их.
Беваларнинг жўниман,
Их эшагим, их-их.
Пулим киссамда жингир,
Их эшагим, их-их,
Ўзим балодан қингир,
Их эшагим, их-их.
Айёр деган мен ўзим,
Их эшагим, их-их,
Мастон деган мен ўзим.
Их эшагим, их-их.
Қоракўзни хор эттим,
Боласига зор эттим,
Их эшагим, их-их.
Тўққиз халта олтин бор,

² Опа-ука — Ҳазораспда кичик сингилларга ҳам «ука» деб ай-тилаверади шу сабабли «опа — сингил» маъносидадир.

³ Ройини — кўнглини

⁴ Майча эшак — урсини эшак

Мандан бошқа кимда бор,
Их эшагим, их-их.
Мастон бўлсам од қолсин,
Мандан ёмон дод қолсин,
Их эшагим, их-их.

Мастон кампир шунин айтиб¹ тўққиз хотиннинг ўни бўлиб, каттасидан кичигигача алдаб, уларга йигитларни тўғрилаб, олтинларини ўғирлаб, бойлик орттириб юрибди. Мастонлар вақти хуш, димоғи чоғ бўлиб, яна подшонинг хотини бўлиб юрибди. Энди норасидалардан эшитинг. Икки норасида йўлнинг бошида, Тангриқулнинг қўйиб кетган жойида ўтирардилар. Бу болаларнинг бири қиз, бири ўғил эди. Қизнинг юзига қараган одам бахтли, ўғилнинг юзига қараган одам давлатли бўлар эди. Болалар уч кунлик эдилар. Худо буларга ўтиришни уч кунликда ўргатди. Лекин сўзлашишни билмас эдилар. Бу болалар шу ерда бир-бирига қараб ўтираверсинлар, гапни бошқа томондан эшитинг. Шу юртда бир Шосувор деган бой бор эди. Бойнинг фарзанди йўқ эди. Бой фарзанд доғига куйганлардан эди. Шосуворбой деганнинг бир деҳқони бор эди. Бу деҳқон ов-овлаб юрарди. Қушини учирди. Қуши келиб кичкина нарсанинг бошина қўнди. Деҳқон келиб қараса бир ўғил ва бир қиз йўлнинг бошидан ўтирибди. Қуш бўлса болаларнинг бошида. Деҳқон ўйланди: «Шосуворнинг фарзанди йўқ, агар бу икки гўдакни олиб бориб берсам, мени озод этиб юбормасмикин? Шосуворга болаларни олиб бориб берди — бой деҳқонни озод этди.

От чоптириб далага,
Жар урдириб қалъага,
Етти кеча, етти кундуз
Тўй берди икки болага.
Очларни тўйдирди,
Чопонларни кийдирди,
Тўйдан икки кун ўтиб,
Яна қўйлар сўйдирсам деб,
Душман кўзини ўйдирсам деб,
Халойиқни йиғдирди.
Шундай масала қўйди:

¹ Шунин айтиб — шундай қилиб.

Ким яхши од топсами,
Олтин берарман унга.
Ким яхши од топсами,
Бой қиларман ўлганча.

Ана энди Шосуворбой отнинг калласидай олтинни мукофотга олиб чиқиб, ким яхши од қўйса шунга инъом — деб ўтираверди. Бири чиқиб ундай бўлсин, бири бундай бўлсин дейверди. Бойнинг кўнгли тўлмади. «Еттинчидан»¹ бири чиқиб:

— «Қўчқор» — деди «Бешинчидан»² бири чиқиб:— Қутлимурад,— деди, яна бири чиқиб Қайтмасбек — деди, йўқ ҳеч бири бойга ёқмади. Бир нечаларини тўй кенгашидан уриб чиқариб ҳам юбордилар. Курралли³ бир кал ҳазил қилиб: — Уси ёқмаса, буси ёқмаса⁴ нима ёқди, боринг, Итбоқмас бўлсин — деган эди, бойнинг одамлари уни ҳам уриб-сўкиб чиқариб юборди. Охири бўлмади. Шу маҳал қарасалар қирқ қаландар келаётган экан, улар тўғри тўйга келиб, ҳар қайсиси болани бир ўпиб, дедилар: — Бу болалар Шордан⁵ топилди, шунинг учун ўғилнинг оди Шорёр, қизнинг оди Сафарёр⁶ бўлсин, илоё омин, деб яна келган йўлларига кетдилар. Бой севиниб — қайтариб келаман,— деб уларнинг изидан борса, улар кўздан ғойиб бўлиб кетибдилар.

Бир ёшина кирганда,
Мардона кулишдилар,
Икки ёшга кирганда,
Мардона юришдилар,
Уч ёшда салом берди,
Тўрт ёшина кирганда,
Қазма чакман кияди,
Беш ёшинда тугмалар
Илиб-илиб юради.
Етти ёшга кирганда

¹ «Еттинчи» дегани Бахши яшаётган бригадага қўшни «Еттинчи бригада». Бу ерда Бахши «Қўшни маҳалладан келганлардан бири» деган маънода айтади.

² Бу ҳам шу маънода.

³ «Курра» Бахши яшаётган маҳалла номи.

⁴ Уси-буси — униси, буниси.

⁵ «Шордон» — майдон номи, асли «шўрдан» яъни «зах»дан.

⁶ Сафарёр — Шорёрга йўлдош, яхши йўлдош.

От чоптириб юради.
Бой бобо шоду хуррам,
Етти ёшли Шориёрга
Суннат тўйи беради.
Саккиз ёшга кирганда
Шорёру Сафарёрни,
Бир муллага беради.
Тўққиз ёшда икки бола
Мулло бўлиб юради.
Ўн ёшига кирганда
Охун бўлиб юради.
Ўн иккига қўйиб қадам,
Ўйланади Шорёр:
—«Мен бойнинг боласи,
Бўлсам элнинг боласи,
Боғ солдирай бир ёна,
Юрса синглим саллона,
Ўзим бўлсам боғбони,
Гул қилсам биёбони»
Отасига боради.
Катта боғ солдиришга,
Бой ҳам жавоб беради,
Бир пахсаси олтиндан,
Бир пахсаси кумушдан,
Бир пахсаси қалайдан,
Бир пахсаси ғишдан,
Боғ атрофи ўралиб,
Чорбоғ тайёр бўлади.

Шундай қилиб, бир пахсаси олтиндан, бир пахсаси кумушдан, бир пахсаси қалайдан, бир пахсаси ғишдан юз таноб боғ чўлистонда қад кўтарди. Бир замонлар ўтиб, боғнинг ичи мевалар билан тўлиб, меваларнинг бир шохида олтин, бир шохида кумушдан, бир шохида мисдан япроқлари ва мевалари бўлди, булбуллар келиб нағма қилди, қумрилар келиб наво ўқиди, хуллас ҳамма ишлар боланинг айтганидан ҳам зиёдроқ бўлди. Боғнинг тўрт бурчида тўрт иморат, тўрт кўшки аъло, тўрт сарҳовуз бунёд қилдилар. Шорёр ҳар куни бир иморатни сайр қилиб, ҳар куни бир ҳовузнинг балиқларига нон узиб ташлаб, якка ўзи ёнида сарвиқомат синглиси билан вақти хушлик қилиб кун кечириб юраверди. Эндиги гапни Қоракўз ойимнинг кундошларидан эшитинг: Қоракўзни қу-

виб, уриб, икки гўдакни ўлдиришга ҳукм эттириб юборгандан кейин кўп вақтлар тинчгина юрдилар. Лекин Шорёр билан Сафарёрхон камолга етиб, бойнинг фарзандлари бўлиб олганликларидан ҳеч хабарлари йўқ эди. Бир куни Шосувор бойнинг бир қиз, бир ўғил болани олиб тарбия қилаётганини билиб қолиб, «Бу болалар кундошимизнинг болалари, агар кало¹ бўлсалар, отасини топиб бизларни шарманда қилиб, ҳар сочимизни бир дарахтга боғлатади» — деб хавотирга тушдилар. Бир куни Мاستонни топиб: — «Бояги йўқлаган жувонмарглар кало бўлибдилар, сен уларни бир бало қил, оламдан жувонмарг ўтсинлар» — деб буюрдилар.

— Момонгнинг носвой пулисини узатиб қўйинглар, — деди Мастон.

Тўққиз сатанг тўққиз зартахя² тилло бердилар, момони шод қилдилар. Момо бўлса Шорёр билан Сафарёрни йўқлаш учун эшакка тарс миниб қўшиқни чингитиб бо- раётир:

Тўққиз сатанг ишини,
Олиб зар-кумушини,
Эшакка тарс минганман,
Таралла илла, таралла,
Тўқсон отли ғиротман,
Ҳамма бойдан зиёдман,
Момони тани, момони,
Таралла илла таралла.

Эл қидирган йигитнинг,
Тўқсондан кўп навқари,
Қирқ эшакка юк бўлган
Бир хотиннинг макқори
Таралла илла таралла.

Тўққиз сатанг, ўни ман,
Билиб борай шуни ман,
Икки жувонмарг бўлса
Алдаб қўяй шуни ман.
Таралла илла таралла.

¹ Кало — вояга етишиш, эсли-ҳушли.

² Зартахя — олтин ёки шунга ўхшаган қимматбаҳо безаклар ўрнатилган бош кийими. Бунини кийиш бой ва хон қизларига, аёлларга одат бўлган.

Шундай қилиб, кампир Шорёрнинг боғига етди. Пахсаларини томоша этди. Боғга киравермай уч кун тўрт томонини айланиб чопди, охири бир йўл топди. Бир оёқ солманинг* тўнғиртқаси** бор экан. Нарса-қарасини ечиб, тўппига тиқиб, боғнинг ичига отди. Тўнғиртқадан энди ўзи кирадиган бўлди. Ярим бели ўтиб, карсанига келганда сиғмади. Қайтиб чиқай деса бўлмади.

Мастон жодугар тўнғиртқанинг ичидан қобирғалари сидирилиб, карсанини йўлдириб¹ боғ ичига кирди. Танинг² ачиганига чидай олмай мева дарахтларини бир-бир синдириб бораверди. Бир вақтлар. Шорёр боғни айланиб юриб, дарахт шохини ун-умоқ³ қилиб келаётган момони кўриб қолди.

— Ҳой, момо, наткан⁴ момосан?

— Боғингни шунча мақтаган эдилар, қарасам мақтагидай нарса йўқ, менинг боғим сенинг боғингдан минг йўла аъло,— деди момо.

— Нимаси кам?— деб сўради Шорёр.

— Мен подшонинг боғбониман, менинг боғимда булбулигўё бор, шу қуш боғимнинг зийнати, кўрки, сенинг боғингда у қуш йўқ, ундай боғни боғ демайдилар, — деди момо.

— Момо, айт, булбулигўёни қандай топса бўлади?

— Мен сенга уни айтмайман, айтсам бошимга бало солган бўламан, подшо мени ўлдиради,— деди момо.

— Момо, мен сени подшонинг боғига юбормайман, мен то, булбулигўёни олиб келганимча шу боғимда боғбон бўлиб, синглим билан қоласан, қани айт,— деди Шорёр.

— Момонг сенга айтади, синглингга айтгин, менга қизимдай хизмат этсин, менинг сўзимни икки қилмасин.

Шорёр булбулигўёни олиб келиш ҳаваси билан қайнаб, момонинг айтганларига рози бўлди. Момо болани алдаб, ич-ичидан суюниб, «ол энди, иккиси ҳам қўлимга тушди»—деб ёнбошлаб ётиб олди. Шорёр момони айт, деб қистайверди. Момо тилини болга ўраб, момонгни иззат қил, болам, бўтам, деб, Шорёрни минг ҳунар билан

* Солма — ариқча.

** Тўнғиртқа — труба, сув тарнови.

¹ Йўлдириб — қон қилиб, шилдириб.

² Танинг — баданинг

³ Ун-умоқ — майдалаб.

⁴ Наткан — қандай, нима қилиб юрган.

қўлга олиб, юрагидаги қастини яшириб, айёрлигини ошириб, булбулигўёдан хабар берди. Момонинг сўзларини рост қилиб, ўзини соз билиб, синглисига сирини айтиб, риб, отасининг олдига кирди.

Момонинг боғингда булбулигўё йўқ, деб айтганини отасига бир-бир сўзлади. Отаси зор-зор йиғлаб боласини юбормасликка уринди: — Болам, булбулигўёга борма, у ерга бориб тўрт юз одам наст нобуд бўлган¹, суяқлари қарғаларга ем бўлган, кўп одамлар тош бўлиб қолган.

— Йўқ отахон, бораман, боғимга булбулигўёни олиб келаман,— деб йўлга ҳозирланаверди. Синглиси ҳам дод солиб йиғлади.

Синглиси Сафарёр икки кун от зангисидан² тутиб, акаси билан йўл босди, охири бўлмади, изига қайтиб, момонинг хизматини қилиб юраверди. Гапни Шорёрдан эшитинг:

Шорёр бир неча кун йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, бир йўлнинг бандиргоҳига келди. Бир вақт қараса, йўлнинг устида араванинг дигиржагидай³ чиқирнинг⁴ улли кўмачидай ўтлар ёниб, гоҳ осмонга чиқиб, гоҳ ерга тушиб, яна осмонга чиқиб аломат бўлиб турибди. Шорёр бу аломатни кўриб, унга қараб юраверди.

Отадан яратсанг тўртларни ярат,
Бири ўлса бири келар қошинга.
Ёлғиз ўлса, кими келар бошина.
Ёлғизни яратгунча тошни ярат,
Ёлғиз ўлса чироқлари ўчади,
Ёлғиз ўлса давлатлари кўчади,

Осмондан келди қирқ турна,
Қирқ турнамас, қирқ Чилтон.

Чилтонлар исмаъзамни ўқиб, бир қисм тупроғни олиб, ўтга сочиб ташлади.

Ўт йўқолиб қолади.
Шорёр хуррам бўлади.

¹ Наст-нобуд — ҳалок бўлган, ўлган.

² Отзангиси — отга оёқ қўйиб мийниш асбоби.

³ Дигиржак — гилдирак.

⁴ Чиқир — сув чиқариш иншооти.

Чилтонлар:

— «Уғлим, йўл юрасан, йўл юрсанг ҳам мўл юрасан, бир жойга етасан, олдиндан узунлиги қирқ газ, эни тўрт газ бир аждар чиқади, агар шу аждарни ўлдирсанг, сен муродинга етасан. Агар аждар сени дамига тортса, сен бир сиқим тупроқни оғзига соч, шунда аждар сенга ҳамла қила олмай ўлади ва сен йўл оласан» — деди. Шорёр йўлига кетаверди. Йўлда бораверса бир аждар йўлни тўсиб ётибди. Шорёр аждарнинг оғзига бир сиқим тупроқни сочди. Аждар таслим бўлди.

Аждардан ўтиб бораверса бир боғ кўринди. Шорёр боғ айланиб юраверди, лекин киришга жой топа олмади. Охири боғга кирди. Боғнинг ичида олтин қафасда бир булбул сайраб турганмиш, кўриб ақлинг лол бўлгудай.

Олтин қафас ичинда,
Боши қиз суратинда,
Бир қушни кўрди Шорёр,
Тўрт юз одам тош бўлиб,
Ётганин кўрди Шорёр.

Қафасдаги қушнинг кўзи Шорёрга тушиб, ўрнидан бир сапчиб олиб, овозини юз хилда қилиб сайради. Бу овозни эшитган замин-замон бир бўлиб, Шорёрнинг кўзлари косасидан чиқиб, ақли чошиб, турган жойида лол бўлиб, танаси тошга айланиб қолди.

Гапни Сафарёрдан эшитинг.

Сафарёр акасини узатиб келгандан кейин ҳеч усиз тоқати бўлмай, момони кунда минг қарғаб юрди. Момонинг гапини ҳам қилмади. Охири отасининг олдига кириб:

— Ота, менга ҳам рухсат беринг, Оғамни олиб қайтаман,— деди.

— Аканг гапимни олмай кетди. Сен ҳам кетиб тош бўлсанг, мен қандай чидайман,— деди.

— Қиз қистайвериб, йиғлагандан отаси ноилож рухсат берди. Қизни икки кунлик йўлга узатиб, хафа бўлиб: --

— Қишининг боласи вафо қилмас экан, — деб йиғлаб, бағрини ерга ташлади. Гапни қиздан эшитамиз. Сафарёр акасининг кийимларини кийиб, қиличини белига боғлаб, бир неча кунлик озиқ-овқат олиб жўнаб кетди. Йўл юрди, йўл юрса ҳам мўл юрди. Бир дарёнинг ёқасига борди. Дарёнинг бир томони катта қир эди. Бир оз вақт ўтар-ўтмас, бир қора аждар қирдан чиқиб, бир оқ аждар сувдан

чиқиб бир-бири билан олишиб кетди. Қора аждар оқ аждарни кўп азобларга дуч этди-да, изидан қува бошлади. Шу вақт оқ аждарга қизнинг раҳми келиб, қора аждарнинг изидан бориб, бор кучи билан қилич солди. Қора аждар бир оздан кейин ўлди. Шунда оқ аждар қизнинг қаршисига келиб, бир силкиниб гўзал қиз суратига кирди.

— Салом гул юзли қиз, мени девдан озод қилдинг, мен сенинг қулинг бўлишга розидурман. Сен нима қилсанг қўлингдан,— деди паризод.

— Мени акамнинг ўлган жойига олиб боришингни истайман,— деди Сафарёр.

Аждарпари дарҳол:

— Изимга туш¹ деди. Сафарёр паризоднинг изига тушиб бир маконга борса ҳамма аждарлар уйқуда экан.

— Кўрқмай келавер, булар ҳаммаси менинг канизларим,— деди пари.

— Кўрқаётганим йўқ. Мени акамнинг ёнига олиб бор,— деди Сафарёр. Аждарпари яна йўлини давом эттириб Сафарёрни бир боғ ичига олиб кирди.

— Бу боғ менинг канизларимнинг сайр этадиган боғи,— деди пари.

Пари яна йўлни давом эттириб, қизни бир шаҳарга олиб кирди. Шаҳарга кириши билан дунёни аждар босиб кетгандай бўлди.

Паризод бир нарса деганди аждарлар қиз суратига кирди. Қизнинг кўзи олдида минг хил кийимдаги минглаб қизлар пайдо бўлди. Сафарёр ақли чошгандай қараб қолди. Паризодни ҳам, у билан келган Сафарёрни ҳам кўтариб кетдилар, паризодни тахтга ўтқаздилар. Паризод шу юртнинг подшоси экан. Қиз паризоднинг подшо эканлигини билиб, севишиб қолди. Паризод подшо қизни йнгит деб қабул қилса ҳам, унинг қиз эканлигини билган эди. Шунинг учун унга:

— Сени ўзимнинг қизим билан таништираман, сен билан тенг қизим бор, у сен билан яхшигина чиқан² булади, нима керагинг бўлса шу беради, аканг ҳам шунинг қўлида,— деди. Сафарёрнинг ранги гоҳ қизарар, гоҳ оқарар «Менинг қиз эканимни қайдан билди? — деб ўйлар экан, Пари:— Сен қиз бола бўлмаганинда сенга қизим-

¹ Изимга туш — орқамдан бирга юр.

² Чиқан — дугона, ўртоқ.

ни берган бўлар эдим, энди қизимни акангга бераман»— деб қўйди.

— Сен нима учун қора аждар билан урушга чиқдинг? — деб сўради Сафарёр паризоддан.

— Қора аждар деганинг девларнинг подшоси эди, у менга минг йилдан бери ошиқман деб, изимга тушар, менинг шодлигимни бермас эди. Энди сенинг қўлингда ўлди, сен ундан бизнинг ўчимизни олиб, бизга шодлик бахш этдинг, бизнинг паризодлар сенинг хизматингда бўладилар,— деди.

— Менинг акамни ким банд этган? — деди қиз.

— Менинг қизим. У ким борса булбулигўё бўлиб, бир нола билан сайрайди ва кимнинг шу вақтда қулоғи очик бўлиб, булбулигўёнинг сайраганини эшитса тош бўлиб қолади,— деди паризод.

— Мен акамни кўришга келганман, акамни озод қилиб, мен билан кўриштиринг.

— Қизим, сен йигит кийимида борасан, қулоғингга булбулнинг овози кирмайдиган қилиб пахта тиқиб оласан, минг сайраса ҳам бораверасан, сўнг қизимнинг қаҳри келиб;

— Сенга нима керак?— дейди. Сен айт:— «Сен» деб, қизим менинг ёнимга йиғлаб келади. Мен розилик бераман. Сен эса шу вақт қизимни оласан ва айтасан: «Энди менинг амримни бажар деб, қизим рози бўлади. Сен «Энди сен мана шу йигитга тегасан» де, у кўнмайди. Аммо, мен сенга ёрдам бераман.

Паризод Сафарёрни қизининг боғига киритиб юборди. Сафарёр қараса боғ шундай ажойиб экан, кўриб ақлинг чошади.

Қизни кўрган булбулигўё бир сайради замин-замон бир ларзага келиб, ҳамма нарса тошга айланди. Лекин қиз бораверди. Булбулигўё суратидаги паризод ажабланиб, яна қаҳр билан сайради — ҳеч бўлмади. Охири қизнинг олдига келиб:

— Сенга нима керак?— деди.

— Менга сен, — деб ҳукм этди Сафарёр.

Паризоднинг қизи қўлида Сулаймоннинг бир юзиги бор эди. Қиз юзикни бир айлантирган эди, дарров ўзини онасининг олдида кўрди.

— Менинг боғимга бир йигит келиб, мени ютди, нима қилдик онажон, розилик берасан энди, мен шунга тегаман,— деди қизи.

— Майли қизим, келиб ютибдими, текканинг яхши, аммо, у сени олмайди, — деди паризод.

— Сен кераксан деб ҳукм этди-ку?

— Мен унинг қули бўлганман, у мард киши, сен унинг ҳамма буйруғини бажаришинг шарт, қизим, — деди паризод.

— Шартини бажараман, фақат тош бўлганларни тирилтир демаса бас, — деди қизи.

— Унисини билмайман, агар айтса бажарасан, парилар насли ютқазса ҳамма шартларни бажаришлари шарт, қизим, — деди паризод.

— Паризодлар насли аҳддан қайтмаслиги ҳам керак, онажон, — деди қизи.

— Сен энди яхшилик йўлида бўлишинг керак, йигит онангнинг жонига оро кирган экан, қўлингдан нима яхшилик келса, барисини бажариш вазифанг, — деди паризод.

Орадан сал вақт ўтгач, паризоднинг қизи Сафарёр олдига келиб:

— Мен сенинг буйруғингни кутаман, мени хотин қилиб оласанми, бошқа истагинг борми, ўлдирасанми, севасанми қўлингдан, — деди.

— Биринчи шартимни бажарасан, — деди қиз ва тош бўлиб ётганларни кўрсатиб: — буларнинг барини озод қиласан, — деб ҳукм этди. Парининг қизи хаёлга чўмиб, нима деярини ҳам билмади. Сўнг Сафарёр:

Бу шартимдан бошқа шартим йўқ, мен акамни кўриш истайман, — деди.

— Майли, айтганинг бўлсин, — деб қиз бир дуо ўқиган эди, бирдан ҳамма тош бўлиб ётган йигитларга жон кириб, «кўп ухлабмиз» — деб ўринларидан туравердилар. Шорёр сингисини кўриб севинганидан нима қиларини билмай, ўзини унга ташлади. Паризод қизини тўйлаб берамиз, деб тўй бошладилар. Тўй қизи турган вақтда парининг қизи Сафарёрнинг олдига келиб бир қўшиқ айтгани:

— Келавер жоним ёнима,
Оқ қўлинг солгил бўйнима,
Саллониб киргил қўйнима,
Жой солмоқ маннан бўлса,
Енима кирмоқ саннандир.

Сафарёр ҳам унга қараб жавоб айтаётир:

— Ёнингга сенинг бормайман,
Оқ билак чулғаб солмайман,
Қўйнингга санинг кирмайман,
Жойни солма мен учун,
Аввора бўлма мен учун.

Паризод:

— Сен ёнимга келмасанг,
Оқ билагингни солмасанг,
Қизсан, йигит эмассан,
Қизлар қадрини билмассан.

Сафарёр:

— Акам катта, мен кичикман,
Олдин уйланай ничик¹ ман?
Акамга хотин бўларсан,
Мени тинчгина қўярсан.

Бу сўзни эшитиб паризоднинг қизи дарғазаб бўлиб, «Мен у қўрқоқ йигитнинг хотини бўлмайман, мени ўзи олсин,— деб онасига юзлана берди. Онаси ҳам «Мен ютқазганим йўқ, шу йигит ўзига олса ҳам, акасига олса ҳам ўзи билади, сен мунча менга юзланаверма»— деди.— Унинг акаси гапга кирадиган йигит, агар жинни бўлмаса бир жоду Мастоннинг гапига кириб, булбулигўёни деб келармиди? — деб йигитни жеркиб ташлайверди. Шунда жимгина ўтирган йигит:

— Мунча ҳаддингдан ошма, менга сен керак эмассан, менга олтин қафасдаги булбулигўё керак,— деди.

Йигит синглисига қараб. — Бундай севгисиз нарсани хотин қилиб киши мурод топармиди, юр, синглим бу ердан кетдик,— деди. Синглиси акасининг сўзини икки қилмай, дарҳол устидаги кийимларини ечиб, қизларча кийиниб, акасининг отига миनावердилар. Шунда парининг қизи қараса, ўзини ютиб олган, шарт қўйган йигит қиз экан. «Мендан ҳам гўзал қиз бор экан, менга шу йигитдай, шунинг синглисидай одамлар қайта тушимга ҳам кирмайди, текканим бўлсин,— деб уларга қараб:

— Одамзод фарзандлари, отдан тушинг, сизлар мард экансиз, мен сизларга булбулигўёни бераман,— деди.

¹ Ничик — қандай.

Йигит отдан тушди. Ҳаммалари ер тагидаги гулистонликка кириб кетдилар. Қарасалар бир боғмишки¹, кўрғанинг ақли чошади.

Йигитни паризод қизи етаклаб, Сафарёрни паризоднинг ўзи қўлидан тутиб бир олтин қафаснинг олдига олиб бордилар. Кўрдиларки икки булбулигўё бир-бирига нағма қилиб, қош қоқиб, юз хил навода сайрамоқда. Буни кўрган одам фарзандлари лол қолади. Паризоднинг қизи икки булбулигўёни олиб бирини қизга, бирини йигитга узатиб:

— Энди ўзимни ҳам сизга бахш этдим,— деди.

— Мен ҳам сизни олишга розиман,— деди йигит.

Тўйни қайтадан бошлаб, қирқ кундан кейин юртлари-га қараб йўл олдилар. Паризоднинг қизи, йигит ва синглиси юртга келиб кирсалар, Дарапшо подшо овга чиқаётган экан. Дарапшо келаётган уч кишини, уларнинг қўлидаги булбулигўёнинг сайрашини кўриб ақли шошиб қолди.

— Сизлар қайси юртнинг шазодаси² ва қайси подшонинг қизлари бўласизлар? — деб савол берди Дарапшо.

— Мен Шосувор бойнинг ўғли, бу қиз келини, бу қиз менинг синглим Сафарёр бўлади,— деди подшога таъзим билан Шорёр.

— Хўп яхши фарзандлар экансиз, мен сизларни уйимга зиёфатга айтдим,— деди подшо ва овга бормаи изига қайтди.

Шунда Шорёр подшога қараб:

— Мен отамни кўрмаганимга уч йил бўлди, уйимга бораман, воқелини қизини отамга кўрсатаман, ваъда қилган булбулигўёмни боғга қўяман ва катта тўй бераман, сўнг сизнинг зиёфатингизга бораман. Ҳозир Сиз ва одамларингиз меникига зиёфатга келинглр,— деди.

— Подшонинг сўзи оғзида қолди. «Ўз-ўзига: бу болалар менинг подшо эканимни билмасмиканлар, нега менинг сўзимни қайтардилар?» — деб қўйди. Подшо болага яхшилаб назар солиб қараса ўзининг бир вақтлар севиб олган Қорақўз ойим отлик аёлига ўхшаб кетди. Қизга назар солса, қиз ҳам Қорақўз ойимнинг ўзгинаси. Бирдан отдан тушиб боланинг отини ушлади.

— Сенинг онангинг оди на? — деди болага.

¹ Боғмишки — боғ эмишки.

² Шазода — шаҳзода.

— Менинг онам йўқ, мен отамни танийман,— деди.

Қиз ҳам шундай жавоб берди. Подшо болалар билан бирга яна отни ҳайдаб тўғри Шосувор бойнинг ҳовлисига бордилар. Қарасалар бой кўзлари йиғлай-йиғлай кўр бўлган «фарзандларим, кўзимнинг оқу қоралари, Шорёрим, Сафарёрим» — деб ётибди. Жоду кампир Мастон бўлса қиз боладай ликиллаб¹ боғни ҳам, уйни ҳам ўзиники қилиб олиб, келганни қувиб, кучи етганини уриб, қўлидан келган ҳамма ёмонликни қилиб юрибди экан, Шорё билан келаётган катта оқимни кўриб, юрагига ўт тушиб, қўлтиғидан тарвузи тушди. Ҳовлига Шорёр билан кириб келган Сафарёرنинг овозини эшитган Шосуворбой ўрнидан зўрға туриб бориб, болаларини қучоқлаб ўпди. Паризод дарҳол булбулигўёнинг бир патини юлиб олдида, бойнинг кўзларига суртди. Бойнинг кўзи очилди. Бой ўғил-қизларини, келинини бир-бир ўпиб, ҳол-аҳвол сўрашиб қараса, подшо ҳам, унинг одамлари ҳам келиб турибди.

— Келинг, ҳурматли подшоҳим, қадамлари қутлуг бўлсин,— деди бой. Болалар энди билдилар, йўлда учраган киши Дарапшо подшо экан. Шунда Шосувор бой тўй бошлаб юборди. Дарапшо бўлса кўзини йигитдан олмас, унинг кўзи олдида Шорёр билан Сафарёр эмас, Қорақўз ойим тураверди.

Гапни Қорақўз ойимдан эшитинг:

Элатнинг катта тўйи борлигини эшитган ҳамма халойиқ тўйга келаверди. Қорақўз ойимни «қизимсан» деган чўпон чол ҳам, Қорақўз ойим ҳам тўйга келган эди. Шунда Қорақўз ойим «келинни бир кўрай» — деган умид билан келин ўтирган уйга бошини суқиб қараса, келиннинг ёнидаги йигит ва Сафарёрни кўриб оналик мейри² уйғониб кетди, сийналари сутга тўлиб, кўзларидан ёшлар тома бошлади. Қараса, йигит билан қизни ажрата олмади, сўнг яхшилаб қаради. Болалар ўзига ўхшади. Бир оздан кейин шу ерда ўтирган Дарапшони кўриб, кўп гаплар хаёлидан ўтиб, тўғри келиннинг ёнига кирди-да, Дарапшога ҳам қарамасдан, аввал келин билан қучоқлашиб кўришаркан:

— Келиним,— деб юборди.

Ҳамма ҳайрон бўлиб қарашди. Қорақўз ойим ўғлини кўриб уни ҳам ўпиб, қизини ҳам ўпиб олди-да:

¹ Ликиллаб — ўйнаб-кулиб, эркалаб,

² Мейри — меҳри.

Сизларнинг анагиз¹ ким? — деб сўраган эди Дарапшо подшо бирдан:

Қоракўз деб юборди.

Қоракўз — «А!» — деб, ҳушидан кетиб йиқилди. Дарапшо Қоракўз ойимни суяб олиб, унинг тирик эканлигига ишониб, севинчи ичига сиғмай, йиғлаб юборди. Шосувор бой кириб келиб подшога:

— «Ўғил-қизингизни онасиз камолга етказганман, булар сизнинг «пишиқ» деб ҳайдатган болаларингиз бўлади экан. Подшойим, бу болалар сизники эканлигини шу бугун эшитдим, бу хотин Қоракўз бечора, шу болаларингизнинг онаси, — деб Шосувор бой беҳуш ётган Дарапшонинг қўлидаги Қоракўзни кўрсатди.

Дарапшо подшо шу замон келин билан ўғли Шорёрни, қизи Сафарёрни бағрига босиб қайта-қайта ўпиб йиғлади. Қоракўз ойим ҳам ҳушига келиб, ўз болаларини бағрига босиб ўпиб-ўпиб йиғлади.

Шосувор бой энди на хафа бўларини, на севиначини билмай қолди. Шу пайт Сафарёр Шосувор бой отасининг олдига бориб, унинг кўкрагига бошини қўйиб: — Мени сиз ўстиргансиз, мен сиз билан қоламан, — деди.

— Онажон, мени онасиз камолга етказган бой отамлар. Мен уйда қоламан, — деди Сафарёр.

— Гунойимни ўтинг, азизларим, мен подшо эмас, бир бало эканман, бир тирноққа зор бўлган бешафқат отангизни кечиринглар, — деди Дарапшо ва тўққиз хотини ва Мастон кампирнинг ҳар қайсисини бир отнинг қуйруғига бойлаб, қамчилаб юбордилар. Сафарёр билан Шосувор бой бирга қолиб, Қоракўз ойимни подшо қайтадан никоҳ қилиб олиб, Шорёр билан келиннинг тўйини ҳаммаларининг тўйи деб, элатга қирқ кеча-кундуз тўй қилиб бердилар. Шу қирқ кун ичида Шосуворбой ҳам куёвлик бўлиб, Сафарёрни ҳам севганига тўй қилиб берди. Яхшилар кўпайиб, ёмонлар йўқ бўлиб, ҳаммалари мурод-мақсадларига етдилар.

¹ Анагиз — онангиз.

ГУЛРУҲ ПАРИ

Розия халфа бошлар кичкина дoston,
Эшитганнинг кўнгли бўлсин гулистон.
Эшитганлар эшитдим деб дармонда,
Эшитмаган эшитсам деб армонда.

Замонинда эла балли, Чамбил элли Гўрўглибек деган бир баҳодир, Оға Юнус отли бир паризод яшаганлар. Уларнинг Авазжон отли бир асранди ўғли бўлиб, камолга етиб, оқу қорани таниб қолибди. Кунлардан бир куни Оға Юнус пари Гўрўглининг қошида ўтириб:

— Умр йўлдошим, юртбошим Гўрўгли, Авазжонни Ваянган шаҳридан кетириб ўғил қилдинг, нечча-нечча душманлардан уни сақладинг, Хунхор подшо зиндонидан озод қилиб ҳам кетирдинг, Авазжонни уйлантириш ниятинг борми, йўқми? Агар белингдан сизиб кўрган фарзандинг бўлганда уйлантирган бўлардинг.

Оға Юнус пари шундай деб, кўзларидан ёш оқизибди. Шунда Гўрўглибек паризодни силаб-сийпалаб, юватибди¹.

— Оға Юнусжон, сенинг сўзингни икки қилганим борми, камолга етган бўлса уйлантириш керак. Авазжоннинг ўзига лойиқ қиз нерда² бор? — дебди Гўрўгли шунқор.

— Топилиб қолар, — дебди Юнусжон.

— Шунда Гўрўгли: — Сен менга кўра қизларнинг яхшисини кўпроқ биласан, айт, мен дарров бориб, олиб келайин, — дебди.

¹ Юватибди — юпатибди.

² Нерда — қаерда.

— Йўқ, Гўрўғлибек, сен ҳовлиқма. Аввал элингни йиғиб мақсадингни уларга тушунтир, кенгаш қил, маслаҳат эт, эл нимани раво кўради, нима маслаҳат беради, ундан кейин ишга кириш. Гўрўғли Оға Юнус паридан шод бўлди. Эртаси куни бутун элат катхудоларини уйига чақирди. Уларнинг иззат-икромини тутиб, ўн қўй сўйдириб палов суздирди. Ҳаммаларининг кўнглини топиб маслаҳатни ўртага солди.

Эл катхудоларининг ичида ёши ули бир киши Гўрўғлига:

— Элатимизда қиздан кўпи йўқ, кимнинг уйига совчи юборсанг сўзинг ерда қолмас, — деди.

Шунда яна бири туриб:

— Гўрўғлибекни кўрганмиз, эшитганмиз. Авазхон деган ўғли бор эканлигини ҳозир эшитаётимиз, — деб йигитларга кўз ташлади. Шунда Авазхон қизариб-бўзариб Гўрўғлига қаради.

— Гўрўғлибек:

— Авазхон бизнинг Ваянган юридан келтириб вояга етказган ўғлимиздир, ўлсак меросхўримиздир, — деди.

Ҳалиги катхудо яна сўзга аралашиб:

— Ҳай йигитлар, ебсиз семиз қўйнинг кабобини, ичибсиз гул исли шаробини, чекибсиз қарши тамокили чилимини, ҳар қайсингиз юзгўйлик қилиб маст ўтириб ваъз айтасизлар. Эртага Гўрўғлининг совчилари борганда «Қизимизнинг бўйи етмаган» деб айтиб, борганларни қуруқ қайтарасиз. Энди қиз кетса боғдан гул узилгандай бўлар, элга қиз келса боғга гул битгандай деганлар. Авазхон ўзига муносиб қизни ўзи топиб олар, — деди.

Гўрўғли хафа бўлса ҳам ҳеч кишига сир бермасдан маъракани тарқатиб, Оға Юнус пари ёнига бориб:

— Мана сенинг маслаҳатинг билан элни йиғдим, сўзини эшитдим, энди нима дейсан? — деди.

— Сен хафа бўлма, Авазхон ҳали душман билан олишмаган, биронта подшони енгиб эла танилмаган, биронта курашда иш кўрсатмаган, маъракада ҳар турли гап-сўз бўлаверади. Авазхонга «Сен ўзингга муносиб қизни ўзинг топиб ол» — дейиш яхши эмас. Ўғлини уйли этмоқ отанинг фарзи ҳам қарзидир. Қизнинг яхшисини мен хабар бераман, — деди Оға Юнус пари.

— Тезроқ хабар бер, ўғил уйлантириб мурод этайин, — деди Гўрўғли.

Оға Юнус пари Гўрўғлига қараб, Лаккашонинг қизи

Гулруҳ парини хабар бериб ётибди:

Бундан борсанг Гуржистона,
Навқирон беглари бордир.
Данғи кетган ҳар бир ёна,
Файзли эллари бордир.

Қизларининг юзи гулгун,
Тоғларида юрар сулгун¹,
Етиб борсанг агар бир кун,
Боғида гуллари бордир.

Сувларини ичсанг тотли,
Дарвозаси қўш қанотли,
Шонинг қизи Гулруҳ отли,
Ажойиб ҳурлари бордир.

Оға Юнус сенинг жонинг,
Номусинг, дури имонинг,
Лаккашо тўкмасин қонинг,
Золим айёрлари бордир.

Гўрўғли хотинидан бу хабарни эшитиб, дарҳол отига қамчи уриб, Гуржистон шаҳрига йўл олмоқчи бўлди. Шунда паризод Гўрўғлини тўхтатиб:

— Гўрўғлибек, сен бил. У қиз жодугарлардан минг бир илм ўрганган. Сенинг билан алиқ олишиб, юр дега-нингда изингга тушиб келадиган қиз эмас. Аввал сен ўз йигитларингни Лаккашонинг олдига совчиликка юбор, Лаккашо сенга қизини келин қилса икки юртда тўй қилиб, шоду хуррамлик билан келтирамиз. Гўрўғли хотинининг сўзини рост топиб майхонасига қараб кетди. Майхонада банг солиб чилим тортаётган Сафар кўсани кўриб:

— Хов Сафар,— деди.

Сафар кўса — «лаббай оға» — деб Гўрўғлининг олди-га келди.

— Катта хизмат чиқди.

— Авазхонга муносиб қиз топилди шекилли?

— Топилди,— деди Гўрўғли.

— Нердан?

¹ Сулгун — товус.

— Агар Гўрўғли «яқинроқ ерда» — деса ҳаммаси бор-моққа тайёр, шунинг учун ҳам Гўрўғли:

— Гуржистон подшосининг қизи Гулруҳ парини Авазхонга олиб беришни лозим топдик. Шу қизни сўраб Лаккашо олдига совчи бўлиб борасизлар.

Гўрўғлининг бу сўзини эшитган йигитлари ерга бошини солиб лом демай қолдилар. Гўрўғли йигитларнинг руҳини кўтармоқ учун чилим солди, уларга чилим берди. Шунда Сафар кўса Тойир кўсани бир чета¹ имлаб, унинг кулоғига:

— Ҳой, Тойир, бу занғарни қара, маст туядек ўртага чиқиб атрофимизда айланмоқда. Бу бизни синашга келиб ҳар биримизга син солаётир, кел, бундан беш-олти йигитни сўраб олиб совчиликка кетайлик. На дийсан?²

Тойир кўса: — Жуда оқил гап айтдинг,— деди.

— Гўрўғли оға, бизга етти-саккиз йигитни қўшиб юборсанг Гуржистона кетардик!— деди Сафар кўса.

Гўрўғли Сафар кўсанинг юзига қараб туриб:

— Ҳозиргина етим боладек мурғайиб ўтирувдингку, энди катхудоликка яраб қолдингми?— деди.

— Шуннин³ Оға, биз бориб иш битириб келамиз,— деди Сафаркўса.

— Ундай бўлса Тойирни олинг, у нерга борса сипойчилик билан гаплашмакни билади. Бадрустамни олинг, у бўлса ҳам суйжи сўзли. Хожи Сумсорни олинг, Дали Метарни олинг, Хандон ботирни олинг, Сейтоқ синчини олиб, тезда Гуржистона боринг, — деди Гўрўғли.

Гўрўғли йигитларининг ҳаммасига янги елбагай кийгизди, белига белбоғ боғлади, яхши бедов отларга миндириб уларни йўлга бошлади. Шунда Сафар кўса Авазхонни кўриб:

— Эй Авазхон, биз сенинг учун йўлга чиқдик, сен энди бизга бир чилим бер,— деди. Авазхон чилимга кетди. Сафар кўса Гўрўғлига қараб:

— Оға, бизларни-ку йўлга солдинг, энди кетар вақтимизда бир дуторингни қўлингга олиб бирор нарса демайсанми?

Гўрўғли шунда дуторини алига⁴ олиб йигитларга қараб бир қўшиқ бошлади:

¹ Чета — четга.

² На дийсан? — нима дейсан?

³ Шуннин — шундай.

⁴ Алига — қўлига.

Гўч йигитлар, боринг Лакка юртина,
Авазхонга муносиб ёр кетиринг.
Марами, вазири, юртинг хонина
Гўрўғлининг борлиғини билдириг.

Аввал бошда менинг саломим айтинг,
Йигитлар соғ боринг, саломат қайтинг,
Авазхоннинг ёш кўнглини хуш этинг,
Тўйлар, томошалар тутиб кетиринг.

Дўст бўлса жо этинг шонинг сўзини,
Авазхонга сўранг Гулруҳ қизини,
Душман бўлса босиб эллик-юзини,
Чанбил эла мардлик, шараф кетиринг.

Гўрўғлибек ёд этадир пирини,
Душманга ҳеч берманг юрак сирини,
Насиб бўлса Гулруҳ деган парини
Авазима бирга олиб кетиринг.

Гўрўғлибек йигитларига оқ йўл тилаб Гуржистона узатди. Йигитлар йўл юриб кетаверсинлар, энди гапни Гуржистон подшоси Лаккашодан эшитамиз.

Лаккашо қизил бошлар билан бўлган урушда кўп лашкарлардан айрилиб қайтди. Шундан кейин элатининг катта-кичик йигитларини йиғиб:

— Биз душман оёғи остида қолишдан кўра ўлганимиз яхши, йигитлар на дийсизлар?— деб овоз қилди.

Лаккашонинг катта-кичик одамлари урушишга рози бўлиб, подшога иззат билдирдилар. Шоҳ уларга бир ҳафта газот тайёрлигини кўришга муҳлат бериб тарқатган вақтида от қувиб Тойир кўса бошлиқ совчилар шаҳарга кириб келдилар. Буларни кўрган подшонинг соқчилари дарҳол қуршаб олиб, тўғри Лаккашонинг олдига олиб кирдилар. Подшо уларнинг ҳар бирини синчиклаб кўздан кечирди.

— На муддао билан шаҳарга кирдинглар?— деди.

Сафар кўса Тойир кўсага қаради, Бадрустам Метарга дегандек, сода¹ йигитлар подшонинг олдида на дейишларини билмай лол бўлгандай туравердилар. Шунда Лаккашо икки амалдорига қараб:

¹ Сода — содда.

Буларнинг ҳар бирига ўн қамчидан уринг, кейин дарвозадан чиқариб ҳайданг!— деди. Амалдорлар подшонинг буйруғини бир пиёла чой ичиб бўлгунча бажардилар. Бечора йигитлар қайта бошдан шаҳарга киришга ботина олмай уч кун расво бўлиб Чамбилга қайтмоқчи бўлдилар. Шунда Сафар кўса:

— Агар Гўрўғли бу ишдан хабар топса бизнинг теримизга сомон тиқиб, она сутимизни оғзимиздан кетиради. Юринг, подшонинг олдига яна борайлик, ўзимизнинг совчиликка келганимизни айтايик, жавоб берса, Гўрўғлига хабар берайик,— деди.

— Аввалда ўн қамчидан едик, энди ўн таёқдан емасак деб қўрқаман,— деди Тойир кўса.

— Баракалло, Гўрўғлининг йигитлари эканмизов!— деб кина урди Бадрустам.

— Йигитлар, у-бу деб турмайик, бориш керак,— деди Метарбек.

— Борсак бордик, юринг!— деди Сафар кўса.

— Йўқ, яхшиси Чамбилга қайтиб борайик. Гўрўғлига «Бизда Гўрўғлига беражак қизим йўқ! — деб айтди»— деяйик. Шунда Гўрўғлининг ўзи бир илож қилиб, ҳам қизни, ҳам бизнинг ўчимизни олиб кетар,— деди Тойир кўса.

Йигитларга бу сўз маъқул тушди. Шундай қилиб, йигитлар Чамбилга қайтдилар. Гўрўғли чилимни тортиб, Оға Юнус ва Авазхонлар билан сўзлашиб ўтириб эди, йигитларнинг келишини узоқдан кўриб Гўрўғли Оға Юнусга: — Иш битирмасдан келаётганга ўхшайди, — деди. Оға Юнус пари:

— Буларга иш битирш нўхта шикора¹, қизнинг совчиси ё доно, ё жоду бўлса иш битади. Буларни бозорга тамаки келтиришга юборсанг, кўнглингдагидай иш қилиб қайтадилар.

Йигитлар келиб, отларидан тушиб, ўтирганларга салом бердилар.

Гўрўғли уларнинг саломига алик олиб:

— Хўш?— деди.

— Лаккашонинг иззатини кўриб келдик, — деди Тойир кўса.

¹ Нўхта шикора — жуда қийин деган маънода қўлланадиган халқ ибораси.

— Ҳар биримизга бошқа-бошқа яхшилик қилди,— деди Метар. Шундай қилиб, ҳар бири патвосиз гап билан жавоб бердилар. Гўрўғли айтди:

— Тўғри гапиринг, нима иш битирдингизлар?

— Биз ҳеч иш битирмадик,— деди Тойир кўса.

— Бизни Лаккашо ўн қамчидан урдириб шаҳардан қувиб чиқарди,— деди Сафар кўса.

— Нега борганингни айтмадингларми?

— Айтдик,— деди Метар,— лекин гапимизга қулоқ ҳам солмади.

— Сафар оға,— деди Авазжон чой узатиб,— нерингизга урди подшо?

— Орқамизга урди,— деди Сафар кўса.

— Сен, ўғлим буларнинг қорнига ўн қамчидан ур, икки ёни тенг бўлсин,— деди Гўрўғли.

Авазжон бир йўғон қамчини кўлига олиб урмоққа тайёрланган эди, Сафар кўса:

— Авазжон, ўзимизнинг бўларимиз бўлди — қўй, бизларни урма,— деди. Бошқалари ҳам Гўрўғлидан гуноҳларини ўтишни сўрадилар. Гўрўғли Метарга:

— Ғиротни эгарлаб кел,— деди. Гўрўғли ичкари кириб, дарҳол белига қиличини тақиб, эгнига совутини кийиб кетишга тайёр бўлди, Метарбек Ғиротни кетирди.

Гўрўғли Авазжон билан Оға Юнус парига:

— Мен келгунча соғ-саломат бўлинг, тўй анжомларини тайёрлаб ўтиринглар. Мен ойга қолмай қизни олиб келаман,— деди.

Шунда Сафар кўса:

— Оға, бизларга ҳам бир сўз айт,— деди.

Гўрўғли йигитларига қараб бир қўшиқ айтди:

Бир гўзал келтирай мен Авазхона,
Тўй анжомин тутинг то мен келинчам¹.

Борай Гулруҳ одли асл жонона,
Тўй анжомин тутинг то мен келинчам.

Бир хабар юборинг Урганч, Хиваға,
Қирқ минг қўй келтирсин тўйга-савфоға,

¹ Келинчам — келгунча.

Қирқ элни айтдилинг базми — сафоға,
Хизматда бўлинглар то мен келинчам.

Мард йигит билдирсам беш минги, ўни,
Майдонда номарднинг тўкилар қони,
Қийинглар сур телпак, заркашта дўни²,
Чамбилда бўлинглар то мен келинчам.

Бизнинг душманамиз Райҳон арабдир,
Пир бўлмаса марднинг иши харобдир,
Гижжа кабоб, пиёлада шаробдир,
Маст бўлинг ичибон то мен келинчам.

Гўрўғлибек айтар: Гуржистон борсам,
Лакка подшо билан суҳбатда бўлсам,
Дўст тутишиб Гулруҳ қизини олсам,
Тўй анжомин тутинг то мен келинчам.

Гўрўғли хайр-хўшлашиб, отига қамчи босди. Алқисса, тўрт кун йўл юрди, тоғу тошлардан ошиб, неча чўллардан кечди. Бешинчи кун суvsиз чўлга кириб охири бир кўлнинг бўйига етди. Кўлни ёқалаб кетаверди, аммо ҳеч сувнинг сўнги кўринмади. Ўз-ўзига: «Мен бу ерлардан кўп юргандим, нечун бу кўлнинг охири йўқ,— деб қараса, боши айланиб бир юрган еридан бир неча бор юрибди. Шунда у дуторини қўлига олиб бир қўшиқ бошлади:

Олдимиздан туққан толий юлдузи,
Нерда экан Лакка подшонинг қизи,
Орзулаб топмадим ул ола кўзи,
Тўйлар-томошалар туто билмадим.

Чамбилнинг устиннан отлар индириб,
Етти йигитимни ноҳақ қўндириб,
Енған чироғимни уруб синдириб,
Бу жойдан нарига ўто билмадим.

Мен кечмишам энди ширин жонимнан,
Ҳақим ота, хабар олгин ҳолимнан,
Ман-манликдан чиқдим Чамбил элимнан,
Қайта Чамбилима ето билмадим.

² Дўни — тўнни.

Гўрўғлибек ёд эт қодир худони,
Қўнглинга кетирма кўрган жафони,
Шод этсам мақсадим мен Авазхонни,
Уйқисиз йўл юриб ёто билмадим.

Гўрўғли бир неча соатлар юлдузларни томоша қилиб, хаёл суриб ўтирди. Енбошлаб уйқуга кетди. Бир кеча-кундузни шу ерда ўтказиб Гўрўғлибек эс-ҳушини йиғди. Қайда йўл бор, қайси йўлдан бориш кераклигини синчиклаб билиб, йўлга равона бўлди. Гўрўғли йўл юрди, йўл юрса ҳам мўл юрди, охири бир деҳқоннинг ишлаб юрган еридан чиқди. Кўрса бир кекса отизина экин экан экан. Гўрўғли унга яқин бориб:

— Ҳорманг бобо,— деди.

— Бор бўл, ўғлим, нердан келиб нерга бораётирсан?

— Чамбилдан келаётирман, Гуржистонга бораётирман,— деди Гўрўғлибек.

— На мақсад билан Гуржистона бораётирсан?— деди бобо.

— Мақсадим оғир, Гулруҳ парини ўғлима олиб беражакман.

— Мақсадинг яхши, лекин оғир экан,— деди бобо.

— Лакка подшонинг қизини олмайин қайтмасман, қизи учун на сўраса бераман, яхшилиқ билан олиб қайтаман. Сиз на дейсиз?

— Қизнинг бир опаси бор, ўзи тўққиз подшоликка тенг келади, у синглисини бериб юбормас. Ҳозир подшонинг ўзи урушга кетган, юртни Хўпнишон сўрамоқда. Агар қизни молу дунё билан олиб кетаман десанг қўлингдан ҳеч иш келмайди, яхшиси, қизнинг Сангсор деган боғбони бор, ўша боғбон билан ота-ўғил тутин, Хўбнишон билан ака-сингил бўл, шундагина қиз сенинг қўлингта киради. Яна сен шундай қил, бу кийимлар билан шаҳарга кирма, отингни, кийим-бошларингни бошқа қил, полвон бўлиб шаҳарга кир.

— Берган маслаҳатингиз учун тангри ярлақасин, бобо,— деди Гўрўғлибек.

— Юр, уйимга олиб борай, ўша ерда сен бир неча йигитлар билан эрталаб шаҳарга кетасан,— деди бобо.

— Хўп бўлади,— деди Гўрўғлибек.

— Менга отингни айтиб қўй.

— Отим Равшан,— деди Гўрўғлибек.

Булар икков кетдилар. Эртаси кун Гўрўглибек отининг устига йиртиқ кўрпача солди, ўзи узун чопон кийиб деҳқон бўлиб олди. Гуржистон шахрининг четроғида бир катта бой ўғил тўйи бошлаган экан. Шу куни тўйнинг со-зандалари, полвонлари, чавандозлари йиғилишибди. Бобо тўйга боришга отланди. Гўрўгли ҳам қўлига дуторини олиб бир неча йигитлар билан тўйга кетди. Булар тўйнинг бир четидан бориб чиқдилар. Кўрсалар энди отларни чоптиришга тайёр этиб турган эканлар. Икки киши келиб Гўрўгли отининг жиловидан тутиб, ўзини отдан туширдилар ва уни яхши жойга ўтқазиб дастурхон ёздилар. Шунда бир мўйсафид келиб:

— Ўғлим сен отингни минмайсанми?— деди.

— Минсам минавераман, ота,— деди Гўрўгли.

— Ундай бўлса ўзарга¹ оз қолди, тайёрлан ўғлим,— деди мўйсафид. Гўрўгли Фиротни силаб-сийпаб, тайёр бўлиб турди. Алқисса, отлар чопиб кетишди, Гўрўгли ўзини соддаликка солиб тура берди. Шунда бир-икки киши келиб:

— Нега отингни минмайсан,— деди.

— Ол эса, минганим бўлсин деб, Гўрўгли Фиротни минди.

Фирот олдинги кетган отларнинг изидан йўл босди, қанотли қушлардан ҳам ўзиб, бир соатга қолмасдан, ҳамма отлардан олдинга ўтиб, ўзарнинг охириги маррасига борди. Отлар то етиб келгунча Гўрўгли бир ухлаб турди. Отлилар келиб қайтадан кетиб қолишди. Шунда ўзарнинг бу бошида турган каттаси Гўрўглини уйғатиб, отингга мин,— деди, Гўрўгли Фиротни чоптириб кетди. Фирот ҳа демай отларнинг олдига ўтиб ўзарчилардан бир соатлар олдин тўйхонага етди. Бу ерда қараб турганлар Фиротнинг бориб қайтганига ишонмадилар. Гўрўглига сарпой бермадилар. Гўрўгли ҳам жим бўлиб тура берди. Ўзарнинг ҳам боши етиб келди. Кўрсалар ўзбекнинг оти ўзиб келибди. Ҳаммаси Гўрўглининг ёнига келиб, уни қўлга кўтариб халққа мақтадилар. Устига сарпой ёпдилар, ўзарга қўйилган совғани бердилар. Гўрўгли олган нарсаларини бобосига топширди. Бир оздан кейин кураш бошланди. Ўртага бир девинис² полвон чиқиб майдонни

¹ Ўзар — пойга.

² Девинис — дев сифат.

айланди. Унга ҳеч ким юрак бетлаб чиқмаганидан кейин Гўрўғли ўртага чиқди.

Тўйда ўтирганлар: «Тўйда йиқилиб ўлганнинг қони сўралмас» — деб қичқира бердилар. Гўрўғли Гуржистон полвони ёнида кичкина боладек кўринар эди. Халойиқнинг унга раҳми келиб:

— Ҳай ўзбек йигити, жонингни жаббора¹ топширма, ёшсан, — деб ҳар томондан гапира бошладилар. Полвон бўлса Гўрўғлини назари илмай кулар, одамларга қараб «бу на, қўчқор ёнда барра на!»— дер эди. Алқисса, кураш бошланди.

Гўрўғли: «Ё пирим!» деб полвонни ўнг қўлида дас кўтариб олди. Буни кўрган халойиқ Гўрўғлига офарин деди. Шунда полвон:

— Мард бўлсанг отма мени, дўстинг бўламан» — деб юқоридан овоз берди. Гўрўғли полвонни секин ерга қўйди. Полвон қизариб-бўзариб Гўрўғлига букилди. Халқ Гўрўғлининг мардлигига офарин айтиб устига зардан тўқилган елбагай солдилар. Гўрўғлига бошқа полвон чиқмади. Кураш тамом бўлди. Энди созандаларнинг қўшиқ айтишиб, бир-бирини ютиши қолди. Гўрўғли дуторни қўлига олиб, шосупанинг бир чеккасига бориб жой олди. Шунда икки бахши келиб Гўрўғлининг қошина чўкдилар. Гўрўғли буларга қараб бир қўшиқ айтди:

Йўлим тушди Гуржистоннинг элиннан,
Элларинг бор бизнинг эла мангзимас
Сайрон этсам боғлариннан, гулиннан,
Гулларинг бор бизнинг гула мангзимас.

Либосларинг қора, эгни тугунли,
Гўзалларинг бир-биридан севимли,
Йигитларинг тарафи бор дейимли,
Тилларинг бор бизнинг тила мангзимас.

Баҳор бўлса гулларини терарлар,
Бошларини сур телпакдан киярлар,
Иззат билан саломини берарлар,
Бегларинг бор Авазжонга мангзимас.

Саҳроларинг бордир чўл-биёбонли,
Гўзалларинг бордир яхши забонли,

¹ Жонингни жаббора — ўлиб кетма маъносида.

Ўпонларинг бордир ёни қоплонли,
Молларинг бор бизнинг мола мангзимас.

Ҳавас билан ол шароблар ичарлар,
От ўйнатиб тоғу тошдан кечарлар,
Гўрўғли дер: инча белдан қучарлар,
Белларинг бор бизнинг бела мангзимас.

Алқисса, Гўрўғли қўшиқни тамомлади. Ўтирганларнинг дутор овозига қўшилиб қўшиқнинг жаранглашига ҳаваслари келиб, Гўрўғлига яна бир сарпой бердилар. Ҳар тарафдан «Яша полвон бахши!», «Яша ўзбек йигити!» — деган овозлар эшитилди. Гўрўғли бу ердан қанчали ҳурмат кўрган бўлса, у ҳам бу ерга келтирган бобони шунча ҳурматлаб бутун олган нарсаларини унга берди. Бобо Гўрўғлига минг-минг раҳматлар айтиб, олган нарсаларининг бир бўлагини шу ерда юрган оч-яланғоч, гадойларга бериб, уйларига қайтдилар. Шунда Гўрўғли:

— Бобо, мен энди йўлга тушай, мен келгунча мана шу отимни яхши парвариш қилиб турсангиз, мен хизматингизни унутмасман,— деди.

— Жоним билан,— деди бобо, — отингга ўзингдек қарайман.

— Ундай бўлса, мени йўлга солиб юборинг.

Бобо Гўрўғлини йўлга солиб юборди.

Гўрўғли бир манзил йўл юриб, номозшом пайтида Гулруҳ парининг боғбони — Сангсор бобонинг ҳовлиси тарафидан чиқди. Шу вақт Сангсор бобо боғдан келаётган эди, ҳовлиси олдига келиб турган Гўрўғлига кўзи тушиб:

Болам, хуш келибсиз?— деди.

— Хушвақт бўлинг, бобо. Мен Сангсор бобонинг уйини излаб келаётирман,— деди Гўрўғли.

— Сангсор бобода на ишингиз бор эди, болам?

— Хизматини этмоқ учун келаётирман.

— Яхшилик бўлсин,— келинг уйга киринг, — деди Сангсор бобо.

Гўрўғли бобонинг орқасидан ҳовлига кирди. Сангсор бобо ўзича: «Бу занғар Гўрўғлига кўп ўхшайди, эҳтимол ўзи бўлса керак. Бу Гулруҳни олиб кетгани келган» — деб кўнглидан ўтказар экан, Гўрўғлига қараб:

— Менга хизматинг керак эмас, мен сени яхши танийман, мақсадингни айт, — деди Сангсор бобо.

Мақсадим Гулруҳ парини олиб кетиш, сиз менга унинг ҳйла-найрангларини бирма-бир айтасиз ва Хўбнишон билан таништирасиз, — деди Гўрўғлибек.

— Ундай бўлса менинг кўнглимни топ, — деди Сангсор бобо.

— Кўнглингизни нима билан шод этай? — деди Гўрўғлибек.

Ҳозир ҳамма нарса пул билан, шу билан шод этасан.

— Майли мен қирқ тилло берай.

Қирқ тиллони эшак бозорига олиб бориб девонага бер.

— Юз тилло берай!

— У берганинг фақат тамаки пули бўлади.

— Бўлмаса ўзингиз айтинг.

— Гуржистондан Чамбилга кетишга бир от олиб берасан, Чамбилда еб-ичарга беш юз тилло берасан ва қизни омон-эсон олиб борганингдан кейин мени уйли-жойли қилиб қўясан.

— Мен розиман, — деди Гўрўғли.

— Сен шуларга рози бўлсанг энди йўл кўрсатаман.

Шундан кейин Сангсор бобо сўз бошлади:

— Ҳозир Лаккашо урушда. Унинг ўрнида Хўбнишон пари юртга подшо бўлиб қолган. Ўзинг кўриб турибсан, шаҳарда йигитлар йўқ. Кўшк маҳкам, Гулруҳ пари юз олтмиш чорбоғнинг ичида қирқ канизи билан ором олмақда. Биринчи чорбоғда хизматкор хотинлар яшайди, иккинчисида эса Хўбнишоннинг мастонлари бор, учинчи чорбоғда Хўбнишон пари билан қирқ каниз бор, тўртинчи чорбоғда Гулруҳ пари эртаги ҳафтада кўнгил очиб роҳатланиб ухлаб кетмакка келади. Сен эртанги ҳафтада бориб чорбоққа кирасан ва тўғри Гулруҳ парининг ётган жойига борасан, агар у ухласа қаттиқ ухлайди, уйғатиб қўйсанг сени тош қилиб қўйиши мумкин, хабардор бўл. Энди мени Чамбилга узатиб қўй.

— Нечун? — деди Гўрўғлибек.

— Менинг бу айтганларим Лаккашонинг қулоғига етса теримга сомон тиқиб, гўштимни итларга беради.

Гўрўғли бобони Чамбилга узатиб юборди. Ўзи чорбоққа киришга кетди. Чорбоғ жуда баланд — киришга илож йўқ экан. Гўрўғли қоронғу тушгунча чорбоғнинг тагида ўтирди. Қоронғу тушгандан кейин боғнинг таги-

дан лахм қазиб биринчи чорбоққа кирди. Иккинчисига билдирмай ўтди. Учинчисига етганда Хўбнишон биров ўтганини кўрди. Канизлардан биримекан деб ёта берди. Шундай қилиб, Гўрўглибек Гулруҳ парининг ётган хонасига кириб борди. Қараса бир қиз ётибди, ой дейсиз! Гўрўглибек қизнинг ҳусни-жамолини кўриб бир оз ҳушини йўқотгандай бўлди. Хаёлида: «Авазжон гул бўлса бу қиз булбул, бу қиз гул бўлса Авазжон булбул»,— деди. Гулруҳжоннинг сийнаси ярим очиқ, ухлаб ётарди. Гўрўгли секин паризоднинг рўмоли билан унинг устини ёпиб қўйди. Кўтариб кетмоқчи эди қизнинг уйғаниб кетишидан қўрқди. Шунда қизнинг ҳусни-жамолини таърифлаб Гўрўгли бир қўшиқ айтди:

Таърифинг деяйин гул юзли дилбар,
Юзларингнинг йўқдир асло қиёси,
Қошларингни десам осмоннинг ойи,
Зулфларингнинг бордир меҳр-ғиёси.

Олмали кўкрагинг ҳайрона айлар,
Оқ қордай билагинг девона айлар,
Кўрганни ол лабинг мастона айлар,
Ишқинга тушганнинг йўқдир давоси.

Кўшкиннга кирганда бир ой кўринди,
Авазима қоматинг той кўринди,
Сўзлашайин десам бежой кўринди,
Жаннат мисол айвонингнинг ҳавоси.

Гўрўгли дер, одам ё сан паризод,
Гул юзинга банда бўлар одамзод,
Жоними сен учун айлайин барбод,
Авазжонам бўлган юзинг гадоси.

Гўрўглибек сўзини тамомлаб, Гулруҳнинг ёнида бир қанча вақт ўтириб қолди. Шунда Хўбнишон қўшиқ овозига уйғаниб Гулруҳ парининг ётган жойига хабар олишга келиб, дарчадан назар солди. Кўрса — Гулруҳжон парининг қошида бир йигит қўшиқ айтиб ўтирибди.

Келди, марднинг ўғли келди,
Уян¹ энди Гулруҳ пари.

¹ Уян — уйгон.

1 уруғлиоек хаоар олди,
Уян энди Гулрух пари.

Йўлга чиқдим сени дейиб,
Хуснинг кўрдим бунда келиб,
Сен ҳам энди минг тўлганиб
Уян энди Гулрух пари.

Авазжон сенга интизор,
Гўрўғлибек бўлмасин хор,
Чамбил эла кетмак даркор,
Уян энди Гулрух пари.

Хўбнишон Гўрўғлибекнинг бу сўзларини эшитиб «Жуда гўч йигит экан, ёри бўлсанг арзигудай йигит экан кел бунга жоду ниятимдан қайтиб, ўзима ёр тутай»— дед кўнглидан ўтказди. Гўрўғлибек олдига кирди. Гўрўғлибек Хўбнишонни кўриши билан сирни бой бермасдан:

— Салом Хўбнишон парим, сенинг гул юзларингни кўриш ҳам муяссар бўлар экан,— деди.

— Сен мени аввалдан кўриб-билиб юргандайсан-а! Қани айт, мени нердан танийсан?

— Сени мен тушимда кўриб юртинга келдим, агар ўзинг келиб қолмаганинга синглингни уйғатиб, сенин хабарингни билмоқчи эдим,— деди Гўрўғлибек.

Ҳалиги қўшиғинг қулоғимга ёқиб қолди, яна дуторингни чалиб бир қўшиқ айтиб бер, — деди Хўбнишон
Гўрўғлибек дуторини қўлига олиб, Хўбнишонга қарас бу қўшиқни айтди:

Мен сенга айтайин гул юзли хоним,
Ке иккимиз завқу сафо сурайли.
Сенга фидо бўлсин танимда жоним,
Ке иккимиз завқу сафо сурайли.

Овозинга келдим сенинг ғайбона,
Еқма ишқ ўтинга, қилма парвона,
Хизматингда бўлай ўзим дейвона,
Ке иккимиз завқу сафо сурайли.

Ваянгона бордим Авазжон учун,
Гуржистона келдим сендай ёр учун,
Жоними берай Гулрух сан учун,
Ке иккимиз завқу сафо сурайли.

Гўрўғлибек Чамбил элнинг шунқори,
Излаб келди ўзинг бўлиб хуштори,
Насиб бўлса Авазга топдим ёри,
Ке иккимиз завқу сафо сурайли.

Гўрўғли сўзини тамом этгандан сўнг Хўбнишон айтди:

— Сен қўшиқ айтганингда «Гўрўғли» деган номни айтасан, сен уни нерда кўрдинг?

— Мен уни сенинг олдингда кўрдим,— деди Гўрўғли.

— Мен Чамбилда Гўрўғли бор деб эшитар эдим, унинг билан бир кўришга зор бўлиб юардим, сен шунинг ўзими?

— Гўрўғлининг ўзиман.

— Ундай бўлса мен сенга бир яхшилик қилдим, сени тош қилиб ташлажақ эдим, ке шу райимдан қайтдим. Энди мен билан ўйнаб-кулиб юра бер.

Сен билан мен тушимда кўришдим, сен билан мен аҳд қилиша келдим.

— Не аҳдинг бор?

— Сен менинг синглим бўл, мен сенинг оғанг бўлай.

— Мен рози бўлдим,— деди Хўбнишон.

— Мен мақсадима етдим,— деди Гўрўғли.

— Яна нима мақсадинг бўлса айт, мен қилайин,— деди Хўбнишон.

— Мен мақсадимни айтаман, сен менинг синглим бўлдинг, менга қаҳр этмассан. Менинг Авазжон деган ўғлим бор, шу ўғлима Гулруҳ парини олиб кетай деб келдим.

— Э-ҳе, мени бир ютдинг-да! Агар аввалдан бу мақсадинг бор эканини билганимда сен билан қиёматлик ака-сингил тутунмаган бўлардим. Ке энди, нима бўлса — бўлди. Мени то қиёматга қадар унутмассан.

— Мен қиёматга қадар сени унутмайман.

— Бўлмаса шундай қил, ҳозир қиз уйқуда. Уни мен беҳуш қиламан. Сен то уйингга етганингча уни уйғатмайсан, агар уйғониб қолса — сени тош қилади. Мен уни отингга солиб юборай, сенга уни уйғатиш дорисини ҳам берай. Агар Лаккашо келиб менадан сўраса, албатта, мен бир гап қиларман. Бор, отингни келтир.

— Раҳмат синглим! — деб Гўрўғли қоронғу тунда бобонинг уйига қайтди. Саҳар вақти бобонинг уйига бориб, Ғиротни яхшилаб эгарлади ва ўз кийимларини

кийиб, кескир қиличини камарига тақиб, тонг пайтида Хўбнишоннинг айтган жойида ҳозир бўлди. Хўбнишон қизни олиб чиқиб Гўрўғлининг қўлига топширди. Гўрўғлибек Хўбнишон билан хайрлашар экан, бу қўшиқни айтди:

Қиёматлик синглим Нишон,
Кетарман, яхши қол энди.
Бизга бердинг Гўлруҳжонни,
Не тиласанг тайёр энди.

Фиротим тоғлардан ўтди,
Пирлардан каромат етди,
Хўбнишон яхшилик этди(нг),
Аканг кўп миннатдор энди.

Ёз бўлсин қишинг, кузларинг,
Ёш олиб қолди кўзларинг,
Ўпайин босган изларинг,
Кўнглинг топсин баҳор энди.

Марднинг кўнглини хуш этдинг,
Гулруҳжонни йўлдош этдинг
Чамбил эла баҳор элтдинг,
Бир умрга гулзор энди.

Соғинсанг бор Чамбил эла,
Боғлари тўладир гула,
Гўрўғлибек хизматинга,
То ўлгунча тайёр энди.

Шундай қилиб, Хўбнишон билан Гўрўғлибек хайр-хўшлашиб, ҳар қайсиси ўз йўлига қайтдилар. Хўбнишон Гўрўғлини узатиб, бир неча вақт ўтгандан кейин дод-фарёд солди. Унинг бу дод-фарёдига бутун чорбоғдагилар уйғаниб оёққа турдилар. Бўлиб кетди шовшув гап: «Қизни олиб қочдилар», «Қиз қочибди». «Вой, шўримиз қуриди!» яна нима гаплар бўлмади! Хўбнишон ёлғондан кўз ёши қйлиб, Гулруҳжонни излашга ҳар тарафга одам юборди. Бўлар шундай қилиб, тонгни орттира берсин, энди гапни Гўрўғлидан эшитамиз. Гўрўғли шу от қувиб бориши билан бир баланд тоғ устига чиқди. Тоғнинг ҳавоси Гўрўғлига жуда хуш туриб

бир оз тин олди. Бир оздан кейин шамол Гулрух парининг юзидаги рўмолни секин кўтарди. Гўрўглининг паризодга ишқи ортди. Кўнглида: «Бу қизни Авазжонга бермай ўзим олсаммикан?»— деган фикр ўтиб, қизнинг хуснига қараб бу қўшиқни айтди:

Сафо тоғнинг шамолида,
Ўсар қора зулфинг сенинг.
Саҳар вақти, тонг чоғида,
Тўсар қора зулфинг сенинг.

Олиб келдим узоқ йўлдан,
Неча-неча сувсиз чўлдан,
Гоҳи соғдан, гоҳи сўлдан,
Эсар қора зулфинг сенинг.

Ёзласам ёрнинг боғинда,
Қишласам кўксинг оқинда,
Сафонинг саргин¹ чоғинда,
Кесар қора зулфинг сенинг.

Фирот миниб йўллар олсам,
Ёр сенинг лабингдан тотсам,
Тўлғаниб қўйингда ётсам,
Босар қора зулфинг сенинг

Фирот миндим оға ёна,
Ёр лабингдан қона-қона,
Товланиб уён-буёна,
Эсар қора зулфинг сенинг.

Тоғ бошинда турсаммикан?
Ёр кўйингда юрсаммикан?
Ё мен ўзим олсаммикан?
Эсар қора зулфинг сенинг.

Бу сўзни Гўрўгли айтиб бўлар экан, бирдан юраги ёрилгудай тани-жонини ваҳима босди. Кўнглидан кечган ниятига ўзи пушаймон бўлиб, минг-минг товба деди.

¹ Саргин — хуштабиат.

Араб от майдонда йўртар,
Ғўч йигит лабзинда турар,
Гўрўғлибек пиринг урар,
Эсар қора зулфинг сенинг, —

деди.

Ўз хаёлидан пушаймон қилган Гўрўғли яна отига миниб, Гулруҳжон парини икки қўли устига олиб, Чамбил элга йўл олди. Гўрўғли Чамбил қалъасига кириб келаётганини кўриб карнай-сурнай овози оламни тутди. Қирқ юртнинг хони, беклари, Оға Юнус пари билан қирқ канизак, Авазжон билан қирқ йигит — ҳаммалари Гўрўғлининг олдига пешвоз чиқиб келавердилар. Шунда Гўрўғли қизга беҳушликни тарқатадиган дори исқатиб юборган эди, қиз аксириб ўрнидан турди. Гўрўғли уни аста отдан ерга қўйди. Оға Юнус билан канизлар Гулруҳ парининг оёғи остина гуллар сочдилар. Гулруҳ «Тушимми ё ўнгимми?! деб лол бўлгандай аста одимини босиб келаверди. Бир оздан кейин ҳақиқат ўнги эканини билиб қиз тўхтади.

— Бу қайси юрт, кимнинг юрти?— деб сўради Гулруҳ пари.

Оға Юнус пари унга жавоб берди:

— Бу юрт Чамбил, Гўрўғлибекнинг юртидир,— деди.

— Мени ким ва нечун келтирдилар?

— Сени Гўрўғлибек келтирди,— деди Оға Юнус пари.

— Ундай бўлса мени келтирган кишининг ўзини кўраман,— деди Гулруҳ пари. Оға Юнус пари Гўрўғлини чақирди. Гўрўғли қизнинг тош қилиб ташлашини билиб, дарҳол Хўбнишоннинг берган дорисидан юзига суртдида Гулруҳ парининг олдига борди.

— Хизматингизга келдим,— деди Гўрўғли.

— Сиз мени нега бу ера олиб келдингиз, ўзингизга хотин қилиб олмоқчимисиз ёки бировга беражакмисиз?— деди.

— Мен сени Авазжон ўғлима хотинликка беражакман.

— Шоҳларнинг қизи ўзи танлаб тегади, санинг манга танлаган йигитинг керакмас!— деди Гулруҳ пари.

— Энди на қилай, Гулруҳжон?

— Энди бутун элингни меинг олдидан ўтказиб,

қўлимга рўмол берасан, мен кимга рўмол берсам шу манинг эрим бўлади,— деди Гулруҳжон.

— Сенинг айтганинг бўлсин, қизим,— деди Гўрўғлибек.

Гўрўғлибек бутун йигитларга жар солдирди. Ҳамма катта-кичик Гулруҳ парининг олдидан ўтишини айтди. Элдаги ман-ман деган йигитлар минг турли ясаниб, безаниб қизнинг олдидан ўта бошладилар. Авазжон бўлса қизнинг ўнг томонида қиздан яшириниб тураверди. Қиз биронта йигитга рўмол узатмади.

Шунда «ким қолди яна ўтмаган» деб яна овоз қилдилар.

— Ҳамма ўтибди, фақат Авазжон ўтмади — дедилар.

— Авазжон ҳам ўтсин,— деди қиз.

Авазжон ўрнидан туриб халқ олдида:

— Агар қиз ҳусн истаб эрга бормоқчи бўлса, мен ундай қизни олмайман,— деди. Бу сўзни эшитган қиз Авазжонга меҳри ошиб, аста Авазжоннинг олдига борди. Авазжон қизнинг ҳусни-жамолига қараб гўзаллигига офарин айтди. Гулруҳжон пари:

— Мен ўз розилигим билан сенга тегаман, сенга ман кўпдан ошиқ,— деди Авазжонга қараб.

— Йўқ, сен шарт қўй, шу шартингни бажарганга тег, мард қизга мард эр керак,— деди Авазжон.

— Гулруҳжон пари:

— От ўзари қилинсин, ким олдин келиб қўлимдаги рўмолни олса шунга тегаман,— деди.

Гўрўғлибек рози бўлди. Авазжон Мажнунқўк отини миниб ўзарга тайёрланди. Қирқ юртнинг шаҳзодалари ҳам ўзарга от миниб, қувишиб кетишдилар. Орадан на вақтлар ўтгандан кейин пойганинг боши кўринди. Мажнунқўк билан яна бир кўк от тенг келаётир. Қиз шунда Авазжоннинг отидан таниб «Авазжонга мадад бер пирлар» — деб юраги гуп-гуп ура бошлади. Алқисса, икки қадам олдин Мажнунқўк етиб келиб, қизнинг рўмолини Авазжон олди. Бутун халойиқ шоду хуррам бўлиб карнай-сурнай билан тўйни давом эттирдилар. Гулруҳжон пари шунда:

— Менинг отам одил подшодир, унга хабар беринг, келиб ўзи менга оқ фотиҳа берсин,— деди.

Гўрўғлибек бу сўзни эшитиб ўйлашиб қолди.

Авазжон айтди:

— Гулруҳжоннинг сўзи ерда қолмасин, отасига чопар юборайик,— деди.

Гўрўғли Лаккашога чопар юборди. Тўй давом этиб қизлар кўшкка қараб йўл олдилар. Шунда Гўрўғлибек бу қўшиқни айтди:

Эй ёронлар, мусулмонлар,
Йўл беринг, қизлар келади.
Жафо чекди азиз жонлар,
Йўл беринг, қизлар келади.
Пўшт, пўшт, йўл беринг, қизлар келади.

Йўл бўйида кўк оғочлар,
Шоҳасида турган қушлар,
Кўздан тўжилмасин ёшлар,
Йўл беринг, қизлар келади.
Пўшт, пўшт, йўл беринг, қизлар келади.

Ҳар йилда бир келар қурбон,
Ҳайит қилар қизу-жувон,
Йўл устида қўша нарвон,
Йўл беринг, қизлар келади.
Пўшт, пўшт, йўл беринг, қизлар келади.

Бизнинг элонинг сўфиси,
Бошинда бахмал тўпписи,
Араз жойининг кўприси
Устидан қизлар келади.
Пўшт, пўшт, йўл беринг, қизлар келади.

Йўл устида қўша чинор,
Илоя минг яша чинор,
Кўк япроғинг тўша чинор,
Соянга қизлар келади.
Пўшт, пўшт, йўл беринг, қизлар келади.

Тоғ бошинда ўсар ўтлар,
Уни билмас ҳайвонотлар,
Бўйнин сузиб турган отлар,

Йўл беринг қизлар келади.
Пўшт, пўшт, йўл беринг, қизлар келади.

Йўл устидаги совутлар,
Ҳарким ўз ёрини элтар,
Бедов отли ғўч йигитлар,
Йўл беринг, қизлар келади.
Пўшт, пўшт, йўл беринг, қизлар келади.

Қора уйдан ўтар томчи,
Бедов отга уринг қамчи,
Йўл устида алломачи.
Йўл беринг, қизлар келади.
Пўшт, пўшт, йўл беринг, қизлар келади.

Жўшма, ҳа Гўрўғли, жўшма,
Фирот миниб ҳаддан ошма!
Юлдуз тоғдан қўйган чашма,
Йўлингдан қизлар келади.
Пўшт, пўшт, йўл беринг, қизлар келади.

Шундай қилиб, қирқ кеча-кундуз тўй давом этиб қирқ биринчи кун Лаккашо минглаб лашкарлари билан Чамбил қалъасига кириб қўшин тортиб турди. Шунда Гўрўғлибек Сафар кўсани чақириб:

— Лаккашонинг олдига чиқиб кўргин, на мақсад билан келди? Агар дўст бўлса тўйни давом қилайлик, душман бўлса келиб хабар етказ.

Сафар кўса ёнига ўн отлини олиб Лаккашонинг олдига кетди. Бориб кўрса — Лаккашо ғазаб билан отдан тушмай турибди.

— Гуржистон подшоси, биз сенинг хабарингни билишга келдик, — деди Сафар кўса.

— Хабар билмакка келган бўлсанг, бориб Гўрўғлига айт, ўзи менинг олдимга келиб-кетсин.

Сафар кўса келиб, Гўрўғлига Лаккашонинг хабарини айтди. Гўрўғлибек Лаккашонинг олдига бутун яроғ-аслаҳасини тақиб қирқ йигитини олиб, Авазжон билан Гулруҳ парини ҳам олиб борди. Лаккашо кўрса Гулруҳ пари билан бир йигит келаётир, ой билан кун дейсиз! Гўрўғли отдан тушиб, Лаккашога салом берди. Лаккашо отдан тушиб, Гўрўғли билан кўришиб, кўнг-

лидаги киналарни унутди. Буларнинг кўришиб, сўрашганларини кўриб турган икки томоннинг одамлари ҳам шод бўлиб, ҳаммалари бир-бирлари билан кўришдилар. Яна тўйга тўй қўшилиб, вақт хушлик билан Авазжон билан Гулруҳжон пари ҳам мурод-мақсадига етдилар.

Розия халфа достонини тугатди,
Аваз, Гулруҳ мақсад-мурода етди,
Сабур ўғли Насрулло хатга битди,
Овозаси элдан элота кетди.

На узбекском языке

ҚАРАҚУЗ АЙИМ
ГУЛРУХ ПАРИ

Дастаны

Сказители: Матназар бахши
Джаббар оглы («Қарақуз айим»),
Разия ҳалфа Матнияз кизи («Гулрух пари»)
Записали и подготовили к печати
Н. С. Сабуров и М. Мурадов.

Издательство «Фан»
УзССР
Ташкент — 1967

Муҳаррир *Ҳ. Саъдуллаева*
Рассом *Б. Штинг*
Техмуҳаррир *Ҳ. Қорабоева*
Корректор *М. Алиева*

Р—08352. Тёришга берилди 3/III-1967 й. Босишга рухсат этилди 13/IV-67 й.
Формати 84×108^{1/2}— 1,06 қоғоз л.—3,57 босма л.
Ҳисоб-нашриёт л. 3,5. Нашриёт № 1933.
Тиражи 60000. Баҳоси 20 т.

ЎзССР «Фан» нашриётининг босмахонаси,
Тошкент, Черданцев кўчаси, 21.
Нашриёт адреси: Тошкент, Гоголь кўчаси, 70. Заказ 84.

ЎЗБЕКИСТОН ССР
„ФАН“ НАШРИЁТИ
1967 йилда
„ЎЗБЕК ХАЛҚ
ОҒЗАКИ ИЖОДИЁТИ“
сериясидан қуйидаги дostonларни
нашр этади:
„Ҳасанхон“ ҳажми 6 л.,
баҳоси 24 тийин.
„Алпомиш“ ҳажми 6 л.,
баҳоси 48 тийин.

«Қорақўз ойим», «Гулруҳ пари» дostonлари сюжети жиҳатдан жуда қизиқарлидир. Бу дostonларда асосан севги ва муҳаббат куйланади.

Дoston кенг китобхонлар оmmasига мўлжалланган.

Айтувчилар:

Матназар бахши Жаббор ўғли («Қорақўз ойим»)

Розия халфа Матниёз қизи («Гулруҳ пари»)

Ёзиб олувчи

Насрулло Сабуrow

Нашрга тайёрловчилар:

Насрулло Сабуrow, Малик Муrowдов.

Масъул муҳаррир

Мансур Афзалов.